

BAJKÓ ÁRPÁD

KŐBE VÉSETT BIOGRAFIKUS EMLÉKEZET – KALLÓ FERENC VERSEK SÍRFELIRATAI AZ INAKTELKI REFORMÁTUS TEMETŐBEN¹

K

alló Ferenc (Malmi) 1923. december 17-én született a kalotaszegi Inaktelkén.² A 78 éves korában megfogalmazott autobiografikus feljegyzésében így foglalja össze életének kiemelkedő mozzanatait:

Önéletrajz 2001. decemberében: Én, Kalló Ferenc molnár, születtem 1923. december 17-én. Iskolai végzettségem igen szűkös, hét osztály. Az első négy osztály magyarul, románul volt az öt-hat-hét, csak románul, de sikerült az abszolváló vizsgán átmenni jobban, mint a románoknak. Anyám – nyugodjon békébe –, akarta volna, hogy felsőbb iskolába menjek, de a körülményes helyzet miatt nem sikerült. Egy pár évre jött a konfirmálás, mint református vallású, az Anyám, mivel másoknak is szokott írni köszöntőt, és nekem is írt, és elmondtam az alkalommal, mivel utána már nagykorúvá válik az ifjú. Nagyon hajlamos voltam minden munkára, sőt a táncra is, tanultam magamba az istállóba, ahol nem láttak, és esténként a sötétben, mikor jöttem a faluból haza a gyepszönyegen, eltaposva a fűvet s a gyepet. 1940 első felében jártam munkába, a gipszgyárba, az asztalos műhelybe a krétáknak csiszoltuk a ládákat. Ez év őszén jött a bécsi döntés, nagy örömmünkre szolgált. Szeptember 11-én fogadtuk Egeres faluban, írt anyám egy köszöntőt, és én elmondtam a fogadtatásukon. Következett a nagyobb kor, jött a nősülésem. 1948. XII. 5. Az élettárs lánykori neve Balázs Erzsébet, szül. 1932-ben, két gyermekünk lett. Ferim szül. 1949-ben, és Erzsím 1956-ban. A foglalkozásom többféle munkából tevődik össze, földműves, kőműves, ácsmunka, kerekésmunka, kádár és kőfaragó. Végül medercsinálás és sírkőöntés, s betűvágás márványba.

- 1 Köszönettel tartozom Tötszegi Teklának, az Erdélyi Néprajzi Múzeum néprajzkutatójának, aki felhívta figyelmemet az inaktelki sírkőfaragó mester, Kalló Ferenc (Malmi) kéziratárában megőrzött szövegekre.
- 2 Inaktelke (rom. Inucu) Kolozs megyében fekszik, a Nádasmente (Cifra-Kalotaszeg) magyar lakosságú települése.

Egy későbbi keltezésű naplóbejegyzése az életpálya genealógiai vonatkozásaira, az elődökkel való kapcsolatára, a családi kötelekekre világít rá; a lineáris élettörténet családtörténetbe ágyazódik. Ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy milyen motívumok köré szerveződik a kézíratos füzetekben elszórt, többször ismétlődő és variálódó rövid autobiográfia, szembeűnő, hogy az *iskola, írás, köszöntőmondás, új ismeretekre való fogékonyság, kitanult mesterségek, sírkőfaragás, néptánc, népzene* olyan visszatérő, strukturális címszavak, amelyek köré felfűzhetőek a megélt életpályája történetei. Kalló Ferenc a naplórás pillanatában úgy tekint önmagára, mint aki a *sok régi dolgok* meghallgatója, apai nagyapja, majd édesanyja révén családja kollektív emlékezetének befogadója, és az átadott történetek rögzítése által ennek a tudásnak megőrkítője, továbbvivője. A napi rendszerességgel vezetett feljegyzéseiben folyamatosan regisztrálta a mezőgazdasággal kapcsolatos eseményeket, sírkőfaragói munkáját, és gyakran reflektált szövegtermelői, versírói tevékenységére is, ugyanakkor fontosnak tartotta a családtagjaival és a környezetében élő emberekkel, vagy akár a táncudásáért őt gyakran felkereső kutatókkal, érdeklődőkkel kialakult kapcsolatrendszerének láttatását is. Az írás beépült Kalló Ferenc hétköznapjaiba, a mindennapi események szerves részévé, kiténtetett tevékenységgé vált.

Mohay Tamás az *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken* című monografikus munkájában hangsúlyozza, hogy Nagy Sándor kisiparos szervező egyéniség volt. Az általa vezetett gazdasági naplókát Mohay Tamás forrásként kezeli, de az értelmezés során egymás mellé helyezi az írott forrásokat és a szóbeli visszaemlékezéseket, hogy rekonstruálhassa a gazdaság és a háztartás létrejöttét, belső szerkezetét, kapcsolatait (Mohay 1994: 1). Az írásbeliség paraszti használatának megismerése fontos kutatói feladatként került megemlítésre a több mint két évtizede megjelent kötetben. Mohay Tamás értelmezésében: „Az írás vágya egy töről fakadhatott a művelődés igényével, a tájékozottságra törekvéssel (könyvek, újságok, rádió, – magasabb társaság – utazások, búcsúk stb.), és ugyanez a gazdálkodásban is olyan szintet és olyan döntéseket alapozott meg, amelyek Nagy Sándort kiemelték a falubeli átlagból.” (Mohay 1994: 76.) Kalló Ferenc kézíratait, naplójegyzeteit olvasva, ugyanakkor párhuzamosan figyelve a szóbeli megnyilatkozásaira, az idős, remegő kezű ember kézírathagyatékhöz való ragaszkodására,³ elmondhatjuk, hogy az írás mindennapi használata sajátos identitástudattal gazdagított. Egyéni stílusú önkifejezésének képessége, az új ismeretek iránti fogékonysága,⁴ tájékozottsága Kalló Ferencet bizonyos mértékben kiemelte az inaktelki falusi közösségből. Ezt a kiváltságát tudatosan, büszkén hangoztatta is a vele készített élettörténeti interjúk során.

Kalló Ferenc alkalmi verseinek száma tizenhét, amelyek elszórtan jelen meg az évtizedek során egyre terjedelmesebbé váló kéziratanyagban. A szövegek gyakran ismétlődnek, fel-felbukkannak, kiegészülnek a megrendelés, a megírás és az elhangzás kontextusaira vonatkozó információkkal. Néhány versének az érdeklődők (pl. a helyi református lelkész felesége) által begépelte és kinyomtatott változata is visszakerült hozzá. Kézíratára a katonai szolgálat idején küldött három levelét is tartalmazza.

3 Felesége, Kalló Erzsébet többször is figyelmeztetett gyűjtői kötelezettségemre: a megbeszélt határidőre feltétlenül juttassam vissza a kutatás, digitalizálás végett kölcsönadott kézíratos füzeteket, hiánytalanul, személyesen. Aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy a kölcsönadott kéziratok elkallódhatnak, ahogyan arra már korábban volt példa. 2014. augusztus 14-én visszavittem Inaktelkére a teljes kéziratanyagot, amelynek további történetéről a későbbiek során részletesebben beszámolok.

4 Népi csillagászati ismereteiről, időjárással kapcsolatos megfigyeléseiről, hiedelmeiről tanúskodnak naplóbejegyzései, de az élettörténeti interjúkból is kiderül, hogy a természet iránti érdeklődése kielégíthetetlen: *Mondom én. Tudja, mi a helyzet? Én a román időbe, 1930–40-ig, na, én mindig olvastam a kalendáriumba is az értékes dolgokat. Hónapokon, mi van egy hónap után írva, meg a Hold változását, az alakulását. Elolvastam, hogy hogy történik a csillagászat. Merkúr, Vénusz, Föld, Mars, Kisbolygó, Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptun, Plutó, és mellék bolygók. Ezek a csillagok járnak a Nap körül.*

A legelső terep kutatásra, kéziratos füzetek megtekintésére, valamint az inaktelki református temető sírkövein található epitáfiumok fényképezésére 2011 januárjában és márciusában került sor. Következő alkalommal 2012 júliusában kerestem fel az akkor már 86 esztendő Kalló Ferencet, és a találkozások alkalmával félig strukturált élettörténeti interjúkat készítettem vele. A kutatás és archiválás céljából kölcsönadott kéziratos füzetek száma 75, de ez nem képezi a kéziratárban felhalmozott szövegrepertórium teljes terjedelmét, hanem annak reprezentatív jellegű válogatása. Kalló Ferenc családi irattárát ezen kívül különálló lapokra írott és nyomtatott alkalmi versek, levelek, naplójegyzetek, verses önéletrajz, köszöntők, sírköves füzetek, ajándékba kapott, dedikált könyvek, tankönyvek, térképek, telekkönyvek, nyugdíjszelvények, fényképalbumok, képeslapok, kalendáriumok, szórólapok, imaszövegek, egyéb hivatalos és magánjellegű dokumentumok képezik. A halottkultuszhoz kapcsolódó biografikus sírfeliratokat az élete során felgyűlt nagy terjedelmű szövegrepertórium kontextusából úgy szeretném kiemelni és értelmezni, hogy figyelemmel kísérem az írásszokásokra, valamint a temető terébe kihelyezett szövegek befogadására vonatkozó – naplójegyzetekben elszórt – utalásokat, az írás használatának önreflexív lenyomatait.

Legelső találkozásunkkor még nem derült ki, hogy kéziratos füzetek számára külön könyves szekrényt készített, amelyet az emeleti tisztaszobában helyezett el. Megőrzött írásos hagyatékának kitüntetett helye volt az inaktelki portán. Többszöri látogatást és beszélgetést követően ő maga fedte fel kéziratárának további archivált részét a temetési köszöntőkről, sírfeliratokról érdeklődő gyűjtőnek.

Kalló Ferenc a sírkövek elő- és hátlapjára véste, majd fekete festékkel kiemelte az átlagosan 900–1100 betűből álló feliratokat, amelyek a korábban szóban is elhangzott, de az inaktelki református lelkész által az 1970-es évek végén betiltott temetési köszöntőt helyettesítették. A sírkövekre vésett szövegeket kezdetben édesanyja fogalmazta, majd az inaktelki lelkész is írt néhányat,⁵ de a későbbiekét saját maga szerkesztette közel harminc esztendőn keresztül. Kézi erővel véste kőbe az epitáfiumot, kalapácsot nem használt. Elmondása szerint ennek köszönhetően gyorsabban haladt a munkával, és ezt az eljárást segítették az általa kifejlesztett speciális vésőeszközök is:

Vannak 1000 betűs sírfeliratok, sokan nem hinnék el eztet. Emiatt nekem, tudod, az ujjaim belé vótak meredve. Megmondom, miért: nem úgy vágtam, mint mások, annyi üdöm sem vót, hogy elmenjek egy kőfaragóhoz vagy betűíróhoz, hogy lássam meg, hogy írja a betűt. A magam eszítől indultam, kitapasztaltam. Nem lehet elmondani a sorsomat, és nem érzí meg, aki nem vót benne.

Az inaktelki sírjeleken gyakori vizuális tárgyként van jelen az elhunytól vagy családjáról készült fénykép, és a síremlékek elő- és hátlapján terjedelmes biografikus szöveg olvasható. A sírkőfaragó mester, a verselő specialista által létrehozott szövegvilágot a kulturális emlékezet sajátos alakzataként is értelmezhetjük: a sírköves füzetek piszkozataiból letisztázott, kőbe vésett biografikus szövegek nemcsak az inaktelki elhunytak életét, haláluk körülményeit, hanem a társadalmi környezetet is megörökítik. Ezek a kihelyezett sírjelek a közösség kulturális,

5 Az Inaktelkére újonnan érkező lelkész által megfogalmazott sírfeliratokat a helyi közösség tagjai idegenkedve fogadták, emiatt a Kalló Ferencel folytatott, némi pénzbeli honoráriumot is eredményező együttműködése rövid időn belül megszűnt. A református teológiát végzett, a közösségbe kívülről érkező értelmiségi mindössze négy felirat szövegét készíthette el. Rekonstruált párbeszéd-részlet a feliratok stílusa, frazeológiája miatt méltatlankodó család tagjaival: *Azt mondja, hát az én apám is vasutas vót, mint más, s írjal falusiason. Nem lezárultak szemeim, há mi ez, azt mondja. Neteinete. Valahogy a testvére osztán egy asszon vót megérthetőbb, elhatták az elejit úgy, ahogy van. De a hátuljára, azt mondja, akkor osztán nekem ti írjátok, vagy anyád, vagy te. Falusiason, azt mondja, afféle beszédet nem fogadok el.* (Kalló Ferenc)

tárgyi örökségének részévé váltak a 20. század második felétől, de mondhatjuk azt is, hogy az inaktelkiek lokális történelmének, közösségi identitásának sajátos lenyomatai.

A felhasznált terméskövet helyettesítő márvány megjelenésével egy időben a síremlékekre kerülő biografikus szövegek is rövidebbé váltak. Drágább lett a beszerzendő alapanyag, és annak megmunkálása, kivitelezése is költségesebb volt, emiatt az elhunytakra vonatkozó biografikus információk mennyisége – a korábbi gyakorlathoz képest – szemmel láthatóan lecsökkent. De az adott tevékenységi korszakban felhasznált anyagoktól függetlenül megfigyelhetjük, hogy egyénileg is fontos volt számára a helybéli elhunytak nyilvánartása (pl. az 1977-től folyamatosan vezetett halottas füzetek), az emlékhagyás szándéka intenzíven munkált benne az írás révén megvalósuló emlékezési gyakorlat hordozójától, médiumától függetlenül.

Kalló Ferenc többszöri rákérdezésre sem nevezte meg az általa megszerkesztett és kőbe vésett szövegek műfaját, (amikor sírfeliratot kérdeztem, arra bólintott, amikor búcsúztatót, arra), de az interjúkban következetesen *köszöntőnek* mondja a vizsgált szövegtípust.

Az Inaktelkén orálisban működő verses műfajnak, azaz a klasszikus formájú és szerkezetű temetési köszöntőnek a szerepét a 20. század utolsó harmadától fokozatosan átveszi a halott biográfiáját terjedelmes formában megjelenítő sírfelirat. Ez a műfaji metamorfózis a helyi közösség tudatában természetes jelenségként zajlott, amelynek gyökerénél tulajdonképpen a temetési szövegahagyomány⁶ látható átalakulása, a szóbeli és az írott kultúra dinamikája érhető tetten. Ezt mutatják a Kalló Ferenc-féle új sírfelirattal kapcsolatos közösségi elvárások is a megírandó szöveg tartalmára, formájára, stilisztikai kivitelezésére vonatkozóan:

Há, osztán mi lesz az írással? Azt mondja, Feri, tudja kend, hogy hogy írja? Írja tele az elejét és a hátulját is. No. Hát arra reáfért legkevesebb 1000 betű vagy 900. De rímeljen! Egy vers, attól vers. Ha csak írja, mind az újságban, akkor kutyagumi, írja az ember, s nem olyan veszélyes. De rímeljen. [...] S meghótt. Én kellett írjak reá, a sírkőre. Reám hárult. Már semmi segítségem nem vót. Mégpediglen azt mondta az illető, a menyecske és a hozzátartozók is, hogy Feri bátyám, írjon meg maga mindent úgy, ahogy történt. Hallotta maga, hogy hogy történt. Írjon belé mindent, az elejire is és a hátuljára is teli.

Kalló Ferenc a település nyilvános terébe kihelyezett szövegekkel párhuzamosan egy halottas füzetet is vezetett, amelybe 1977-től egészen 2006-ig rendszeresen bejegyezte az Inaktelkén elhunyt személyek adatait, rövid biográfiáját, a megholtakra vagy temetésük körülményeire vonatkozó gondolatait, emlékeit.⁷ Ez a saját használatra szánt halottas füzet a megjelölt időszakban pontosan tükrözi a hivatalos egyházi demográfiai statisztikát is, amelyet a lelkész az év végi beszámoló során olvasott fel a templomban. Kalló Ferenc a füzeteiben nyilvánartott adatok pontosságának ellenőrzése végett többször is elkérte a lelkész által vezetett temetési anyakönyvet, és összehasonlította a két névsort. Ennek a névjegyzéknek az összeállításánál a sírkőfaragó mesterember nemcsak a munkájához kapcsolódó racionalitással, funkcionális értékük miatt regisztrálta az adatokat, hanem pontosan számon tartotta, hogy az egyre fogyatkozó kortársai közül hányan maradtak még életben

6 „A végrendelet, a gyászjelentő, a koszorú- és koporsófelirat, a sírfelirat, az újságbeli gyászjelentő, részvétnyilvánítás, megemlékezés a szertartás különböző időpontokban feltűnő eleme.” (Keszeg 2008: 133.) A temetés gazdag írásos anyagának elemzéséről, a szövegtípusok és szövegfunkciók összefüggéseiről lásd bővebben Keszeg 2000.

7 Részlet Kalló Ferenc naplójából: 1999. június 12., szombat, halt meg Fazakas M. S. István, Müstő Pista szücsmester volt, egykorim, jó barát, rokon, volt szomszéd, együtt voltunk egyházfiak is, jól egyeztünk. Sajnos, agyvérzést kapott a Lügeten, kapálta a bojókát, és estefelé nem jött haza, és ott kapták meg este, leesve, magánkívül volt, úgy hozták haza motorral és gyorsan Kolozsvárra, de nem tudtak segíteni semmit. Ez történt 8-án, kedden estefelé, és meghalt szombat délután fél 3 óraker, magánkívül volt végig. Nyugodjon békében! Kalló Ferencz

(pl. 2003 *Maradtunk még egykorúak 5 ember, meddig, meglássuk*). A naplóról ember számára külön feladatot jelentett a környezetéből végleg eltávozottak rendszeres feljegyzése, a közlebbi ismerősökhöz fűződő egyéni reflexiók papírra vetése.

Kézírtatárában sok szövegterv, külön lapokon szétszórta szövegváltozat is megtalálható, és szembetűnő, hogy egy-egy terjedelmesebb biográfikus narratívum létrehozásán mennyit munkálkodott, kísérletezett. Saját sírfeliratának elszórta foszlányai, gondolattöredékei számtalan változatban előfordulnak a füzetekben. A remegő vonalvezetéssel, élete utolsó éveiben papírra vetett változatot a következő néhány sor alkotja:

*Egyászos temető sírköcsinálója,/ itt nyugszik békében, hol sok keze-munkája.
Áldott munkás kézzel ő sokat alkotott,/ és az utódoknak sok emléket hagyott,
neve id. Kalló Ferenc Molnár/ szül. 1923. december 17./ megh. .../ páros életet éltek ...
Többféle szakmába belekapaszkodott,/ végül a sírköves szakmában dolgozott.
Tájékozatlan volt abban a szakmában,/ de bízott Istenében és saját magában.
Az elképzelését bebizonyította,/ Szorgalmas munkával s erős küzdelemmel,
megterhelt munkával és nagy türelemmel.*

Miközben a számítógépen tárolt inaktelki fényképfelvételeket rendszereztem, és a rögzített sírfeliratok átírásán dolgoztam, tanulságos volt számomra a kolozsvári *Új Magyar Szó* internetes napilap 2013. április 2-án megjelent *Mesés hűsvéti időutazás Inaktelkén* című fotóriportja. A települést hűsvétvasárnap meglátogató újságírók egyfajta kuriózumként értelmezték a közösség nyilvános terében olvasható feliratokat, és meglepő magyarázatokat írtak a közzétett felvételek mellé:

„Érdekes, hogy a templomkertben helyet kapott temető sírkövein az elhunytak élete, halálának körülményei olvasható, rimbe szedve. Olvasva az élet- és haláltörténeteket, az az érzésünk támad, hogy a közösség tagjai személyes ismerőseink, történetük a miénk is. [...] Megtudtuk, a legenda szerint a 70-es évektől a 90-es évekig egy helyi legényekből szerveződött «Rózsa Sándor Banda» nevű lokálpatrióta csoport működött, mely egy, a fiatalok körében jóval korábban létező szokásvilágot és szabálygyűjteményt próbált feleleveníteni. Célja a falusi fiatalok összetartása volt, illetve az inaktelki lányok iránt érdeklődő másfalusi legények elűzése. A bandának ma már hült helye, hacsak nem a mozgalomnak köszönhető a temetőben található számtalan, 70-es évekbeli sírkő, amely őrzi a haláltörténetek írott hagyományát, ezt a vélhetően egyedi népszokást.”⁸

Kalló Ferenc naplóbejegyzései között az említett Rózsa Sándor Banda meglétére való utalást nem találtam. A haláltörténetek írásos reprezentációját egyedi, helyi népszokásként értelmező tudósítás szembetűnően a népi kultúra kollektív jellegét, anonimitását hangsúlyozza, a szövegek funkciójának tekintetében ezeket tartja releváns magyarázatnak, és az említett mozgalom (banda) tevékenységéhez rendeli hozzá a Kalló Ferenc által létrehozott biográfikus halotti szövegeket.

Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség című monografikus munkájában Keszeg Vilmos hangsúlyozza, hogy „Az epitáfium megszerkesztése és kivitelezése részét képezi a halott emléke megőrkítésének, a halál beállta utáni teendők egyike. Végrehajtója egy közeli hozzátartozó, aki a szükséges információkat egy specialista (szövegíró, faragó, kőműves) rendelkezésére bocsátja. Hagyományosan ő volt az, aki a szöveget végső formába öntötte. [...] A sírjel felállítás, felavatása újabb alkalmat szolgáltat a halottra való emlékezés számára.” (Keszeg 2008: 318.) Az epitáfium tartalmi motívumait felsorakoztatva hármasszerkezeti modellt javasol, amelyet megtalálunk az inaktelki sírfeliratok esetében is: 1. a

8 Hivatkozás: <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/10665-fotoriport-meses-idoutazas-inaktelken-husvet-vasarnapjan> (utolsó megtekintés ideje: 2016. december 10.)

halott biográfiája (név, születési, elhalálozási adatok, a halál oka, családi állapot); 2. a halott emlékét ápoló hozzátartozók megnevezése; 3. a halott nyugalmlára vonatkozó vallásos-mágikus kívánság. „A sírjel és a felirat ilyenképpen metaforaként szól a generációk közötti törés áthidalásáról, az emlékek közvetítéséről és a kötelezettségek átruházásáról. [...] A síremlék a halottra való emlékezés színhelye, a sírfelirat mint kihelyezett emlékezet az emlékezést és a halott nyugalmlát biztosító vázlatos biografikus narratívum. A benne szereplő életrajzi motívumok: a születés ideje, közéleti szerepek, teljesítmények, elismerések, az utódok száma és neve, a halál körülményei és ideje.” (Keszeg 2008: 319.) „A halottak számontartása, a halottakra való emlékezés, a halottak nyugalmlának vallásos és mágikus befolyásolása a sírjel alapján zajlik.” (Keszeg 2008: 321.)

Kalló Ferenc saját életútjának és a környezetében megtörtént eseményeknek megszállott archiválója, dokumentálója volt, aki gyakran újraolvasta korábbi bejegyzéseit, azokat utólag kiegészítette, állandó párbeszédet folytatott saját szövegvilágával.⁹ Az írás – mint autodidakta módon elsajátított sírkőfaragói munkájának egyik szükséges eszköze –, behálózta mindennapjait, majd fokozatosan elindította a személyesebb hangvételű feljegyzések sorát is. Az évek során íráshasználata presztízsjellegű alkotói tevékenységgé vált, amelyre külső érdeklődők is felfigyeltek. A népi specialista naplóírói-költői identitástudatának megerősödését jelzik a környezetében élők írásgyakorlatának, nyelvhasználati kompetenciájának értékelésére, minősítésére vonatkozó feljegyzései.¹⁰ Naplójegyzetei között olvashatjuk a lelkészek fogalmazásában elhangzó halotti prédikációk, temetési biográfiák utólagos értékelését, vagy a más településekről érkezett egyházi személyek szónoki képességeire vonatkozó reflexiókat.¹¹

Amellett, hogy 1977-től írásban rögzítette a helybéli elhunytak névsorát, egyéb adatokkal, személyes kommentárokkal kiegészítve, Kalló Ferenc gazdasági naplót is vezetett, amelybe a mezőgazdasági munkákról, az évi termésről szóló tudósításokon kívül egyéb aktualitásokat, megfigyeléseket is feljegyzett. Füzeteiben a napi időjárásról is rögzítette részletes megfigyeléseit: percnyi pontossággal adatolta, mikor sütött be házába az első hajnali napsugár, mikor hullott le az első hó. További naplótémái: tüzesetek a faluban, természeti csapások, árvíz, villámcsapás, földrengés, szárazság, balesetek, az alkalmi versek megírá-

9 A naplóíró az 1993. december 14-én elhunyt testvérbátyjáról, Kalló Mártonról szóló biografikus bejegyzését folyamatosan továbbszövi. Erről a kollázsszerű eljárásról a más színű írószerrel való utólagos hozzátoldások és újabb datálások tanúskodnak. Egyébként a bejegyzésekben megfigyelhető bizonyos szintű távolságtartó magatartás a testvérbátyja életviteli stratégiái kapcsán. Kalló Márton nem gazdálkodott – azt írja egy helyen róla, hogy *eldobta a kaszát* –, helyette hangszert, hegedűt készített, nagy szenvedélyű zenész volt, vadászott, majd idős korában fésűket préselt marhaszarvakból, gombokat esztergált, és ezek értékesítéséből tartotta el magát.

10 Egy 2011 februárjában készült interjúrészlet: *Mondom, hát hogy nincs itt az én köszöntöm? Hát ez semmi ez a köszöntő! Há hogy ilyen gyengén fogalmazták eztet meg? Ááá, gyenge vót nagyon. Nekem megvan az is, a tájházi köszöntő.*

11 Apósának, Balázs Mártonnak a temetések részletesebb naplóbejegyzést olvashatunk a temetési előkészületekről, a résztvevőkről, az esemény értékeléséről, amelyben kiemelt szerep jut a szóban elhangzott rituális szövegeknek: *1978. február 25. szombat [...] A temetőben mondott köszöntőt Albert Feri, a körösfői, mivel nem volt itt a pap által engedélyezve, de ő merészelt. A pap már nem volt jelen, be volt menve, de bosszús lett, hogy bementék. [...] A daróci Balázs étel előtt tartott beszédet, szintén utána is. És végül két ízben is értékes beszédet tartott, elmondva az életrajzát és kifejezve az ember mivoltát és értékét, ezért köszönet és hála Balázs Pitinek.* Megfigyelhető továbbá, hogy a családtagok, közelebbi rokonok és barátok halálesete, temetése nagyobb terjedelmű naplóbejegyzéseket eredményezett, és a halotti biográfia megkonstruálásában hangsúlyosabban van jelen az elbeszélő és az elhunyt viszonyának láttatása is. *2004. augusztus 5-én, szerdán halt meg Kudor Erzsé, a Kálmán János felesége, hirtelen halál érte, a temetés pénteken volt, sok nép részt vett. Nagyon szépen elbeszélte a tiszteletes úr, Jánosi Lóránt.* (naplóbejegyzés)

sára vonatkozó utalások, elküldött levelek első változata javításokkal, a dohányzásról való lemondása, konfirmálási ünnepség a meghívott rokonok névsorával (akik megjelentek és akik nem jelentek meg, felszolgált ételek, italok), családi események, külföldi utazások, földvásárlások, számadások, alkudozások, birtokviszonyok, gazdasági épület lebontása, egyéb munkálatok a résztvevők névsorával, gyász, gyümölcsstermés, szénatermés, pálinkafőzés, kórházi kezelések és történetek, betegségek, műtétek, kórházi látogatók névsora, otthoni beteglátogatók névsora, sírkövek készítése, rajzminták, magyarországi néptáncgyűjtők filmkészítése, kirándulás, unokák születése, nyugdíj, banki betét, történelmi események, (bútorvásárlás részletes leírása, a körülmények naplószerű rögzítése a pénzügyi vonatkozása mellett), beszámoló a falugyűlésekről, táncalkalmakról, táncfelvételek készítéséről, táncadatközlői szerepéről, a hollandok, japánok, amerikai magyarok, kínaiak látogatása Inaktelkén és családjánál, földmérés, szántás, vetés, cséplés, aratás, kaszálás, állatvásárlás, állatok pusztulása, állatszaporulat, tejbemérés, piacok. Roskadozó gazdasági épületének elbontását és az újabbnak a felépítését 33 lapon keresztül dokumentálta.

Emléklül feljegyzem az elmúlt esztendőnek nevezetes eseményeit. 1990. december 31., hétfő – Ez esztendőnek az utolsó napja – az elmúlt esztendő kiértékelése. Ez alkalomra írtam 16 sorból álló verset Jankó Ferinek, ő volt a kurátor, és a harangszó után felolvassa. Boldog és békeséggel tele új esztendőt mindnyájunk számára, éjfél után kettő óra. Ketten Bözsivel. Az idő enyhe, kevés hóval, holdvilág van.¹²

A munkaeszközök elkészítése, a fogadott napszamosok munkája, kifizetése, magyarországi táncfesztiválokra való utazások, a gépekkel elvégzett mezőgazdasági munkák kifizetése, az inaktelki közmunkák (templomjavítás, parókia, járdaépítés), a hollandok látogatása, az erdőmérés, kapufeltevés, állatvásárlás, termés betakarítása, az inaktelki közvilágítás felszerelése egyszeri vagy ismétlődő naplóbejegyzések témájává vált.¹³ A gazdasági értékeknek és a család anyagi vagy egyéb javainak mozgása részletező pontossággal került rögzítésre. Az emlékeztető jellegű feljegyzések rendkívül fontosak a paraszti gazdaság szempontjából, majd funkciójuk később még hangsúlyosabbá válik a sírkőfaragás, sírfelirat-készítés periódusában, 1959 őszétől kezdődően.¹⁴ A sírköves füzetek az előteremtett anyagi jövedelem, a családi bevétel számontartására szolgáltak. Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy a kéziratokban általában kevés szó esik a családban elvégzett női munkákról. Felesége mindennapi tevékenységéről ritkán számol be, de néhány esetben találunk erre vonatkozó példákat is.¹⁵

Az íráshasználat kimondottam az ő egyéni kiváltsága volt, mindig adódott alkalma és ideje az aznapi események megörökítésére, írás révén történő újraélésére, értékelésére. Emiatt családja, szűkebb környezete néha furcsán viszonyult ehhez a tevékenységéhez,

- 12 „Az idő rituális jelentőségű tagolásának praxisa íráshasználati habitus is eredményezett. A kalendáriumok az évnnyitó és évszáró rituális szövegek megszerkesztését, leírását tették lehetővé. Cserei Mihály (1690–1698) évnnyitó könyörgést írt, illetve az évet hálaadó fohással zárta” (Keszeg 2008: 135).
- 13 A gazdálkodással kapcsolatos bejegyzései arról tanúskodnak, hogy az íráshoz kedvet kapott személy számára magától értetődő témaként kínálkozott saját gazdasága. Ezzel párhuzamosan történik a kisiparosi (sírkőfaragás 1959 őszétől) munkafolyamatok részletes dokumentálása, valamint a személyesebb hangvételű családi, genealógiai, közösségi jellegű szövegek létrejötte.
- 14 Hivatalosan azonban csak 1968-tól jelentette be sírkőfaragói tevékenységét, miután a 14/1968-as számú törvény a műhellyel rendelkező kisiparosok számára is biztosította az állami nyugdíjat. Ezt követően fizette a kisiparosi adót az egeresi néptanácsnál, ahol jövedelme alapján a legnagyobb összeget befizető adózók közé tartozott.
- 15 Részlet a *Feri tata* című autobiografikus verséből: *Bözsi mama mindig mos, főz, takarít./ minden áldott nap vendégül lát valakit.*

az írást, a naplóvezetést nem értékelték olyan mértékben, ahogyan azt maga Kalló Ferenc elvárta volna. A vele készített élettörténeti interjú részleteiből megtudhatjuk, hogy mennyire fontos volt számára az identitását is meghatározó íráshasználat. Élete utolsó éveiben szomorúan konstataálta, hogy nem akad fiatalabb követője, aki az általa megkezdett dokumentáló, szövegtermelő életformát továbbörökítené. Ezzel kapcsolatos aggodalmaira gyakorta visszatért: a fiatalokat nem érdekli sajátos tudása, *senki nem akarja továbbvinni az írást*. Az interjúkészítés egyik szünetében felesége, Erzsébet, mint aki jól ismeri élettársa legfontosabb időskori óhaját, halkan tudtomra adta, hogy írjak egy könyvet férjéről. Ezt korábban többen is megígérték, de a róla szóló kötetet senki nem készítette el. Elmondásuk szerint Vasas Samu (1927–1997) tanár, néprajzkutató, valamint a helyi református lelkész is ígéretet tett arra, hogy nyomtatott kiadványt jelentet meg Kalló Ferenc életéről, munkáiról, szövegeiről.

Feljegyzéseiben gyakran tetten érhető a nagyvilág eseményeinek recepciója, egyéni értelmezése, és az összefüggések keresésének vágya, de ritkán marad el a helyi viszonyokra történő utalás. A naplóbejegyzésekben regisztrált, kommentált külső információk, hírek forrását gyakran megjelölte: rádió, majd televízió, kalendárium, folyóirat, napilap stb.:

Az árvíz több napokig tartott, itt minálunk nem volt túl sok eső vagy talán hogy nagy víz lett volna.; Merénylet. 1981. március 30., hétfő este. Az AEA-ban merénylet történt, [...] a rádió bement a 31-én reggel Magyarország, és utána Bukarest is. Sajnos, szomorú az eset.; 2006. december 30. szombat hajnalban akasztották fel a volt iraki állam vezetőjét, Szuszaint. Még két kollégáját is, akik halálra volt ítéelve, de nem végezték ki, mikor őt, megbocsátottak nekik. De őket is felakasztották 2007. január 15-én, hétfőn hajnalban. id. Kalló Ferenc M. – A nap besütött az alsó házba 2007. január 1-jén 9 óra 3 perckor reggel.

Az évente ismétlődő, kiemelkedő eseményeket, évfordulókat nem egy folyamatosan bővülő lineáris szövegrengetébe ékelte be, hanem az azonos témájúakat gondosan feljegyezte az erre külön kijelölt füzetbe: a dohányzásról való leszokásának évfordulóját minden év január 22-én írásban is megünnepelte, és újabb fogadalmat tett, vagy január 19-én megemlékezett édesanyja haláláról,¹⁶ február 26-án édesapja, majd április 24-én testvére, Kalló Márton haláláról. Gyerekeinek a születésnapja (Ferenc és Erzsébet), saját születésnapja, a házassági évforduló szintén kiemelt, ünnepi hangvételű bejegyzésre adtak alkalmat. Naplóbejegyzései szerint rituális tartalommal telítődtek, az íráshasználat révén megvalósuló esti visszatekintés a mindennapi események egyéni lezárása, egyfajta kultikus cselekedet volt, amelyet magányosan, csendben végzett. Ugyanakkor ezek a rögzített szövegek a családi emlékezet megbízható tárhelyei, amelyekhez vissza-vissza lehetett térni, utólagos bejegyzéseket, kiigazításokat, értékeléseket is hozzáírni.

A bejegyzések keltezése mellett a naplószöveg vizualitásának kiemelt komponense a kalligrafikus jellegű aláírás (nagybetűk használata, gyakran aláhúzott, cirkalmas névjegy), amelyben a családnév és a személynév mellett a *molnár* jelző is megjelenik, a Kalló család ősi foglalkozására utalva. A kéziratok alapján úgy tűnik, hogy a foglalkozásnév állandósult használata presztízsjellegű egyéni névválasztási gyakorlat. A lokális közösségben Kalló Ferenc „Malmi”-ként megkülönböztetett személy saját naplóbejegyzéseiben Kalló Ferenc mol-

16 1974. január 19. *Máma egy éve annak, hogy Anyám élte az utolsó estéjét és éjjelét, amikor a televízióban magyar adás volt és mondtuk, hogy nézze a televíziót, de a válasz az volt, őt nem érdekli, s mondtuk, hogy a múlt héten s eddig szerette nézni, azt mondta, az akkor volt, sajnos. Nem is nézte többet.* Kalló Ferenc nagyszüleit és szüleit a meghatározott gyászidő letelte után is sokáig gyászolta, ami azt jelentette számára, hogy ez idő alatt nem járt táncmultságba. Egyedül maradt otthon, és éjszakába nyúlóan vezette feljegyzéseit. Az írásban történő rituális megemlékezés a gyázmunka részét jelentette számára.

nárnak (ritkábban Molnár) nevezi önmagát, ezzel utalva családjának múltbeli életformájára,¹⁷ holott nem ez volt az aktuális, kenyérkereső foglalkozása. Identitástudatának mégis szerves részévé vált az apai örökség is, a molnár foglalkozásnevet előszeretettel használta írásban, és ez a forma bekerült a róla szóló nyilvános narratívumokba is (lásd pl. Karácsony Zoltán tanulmányait, vagy a Népművészet Mestere-díj 2003-as kitüntetettjeinek névsorát).

Írásmódján tetten érhető törekvés az igényességre hajló, olykor körülményeskedő megfogalmazás és részletező pontosság, precizitás. A gondolatok kifejezésének fennkölt stílus egyfajta irodalmi kánonhoz, elváráshoz való igazodási kényszert is sejtet. A bejegyzések ünnepélyessége a szövegek tartalmának függvényében változik (választékosságra törekvő, irodalmiaskodó, néhol száraz, tényközlő, a beszélt nyelvhez közelebb álló stílus). Egyébként élettörténetének szóbeli elmesélésekor is hangsúlyosan jelen van a terebélyesség, a nyugodt és ráérős gondolatvezetés; az elkalandozást, a szabad asszociációkat és a befurakodó vendégtörténeteket követően önként kanyarodik vissza az aktuális témához. Előadásmódja, beszéd közbeni gesztusai, elhangzó kerek történetei arról győznek meg, hogy írás, emlékezés és oralitás párhuzamos, kölcsönös függésben van; a lekerekített (élet)történetek nem először hangzanak el, hanem jól megfigyelhető sorrendben, logikai szabályszerűséggel követik és szövik át egymást.

Kalló Ferenc írásgyakorlatának szembevetendő sajátossága az események és a személyes emlékek reprezentációjának egyidejű, privát és nyilvános kettőssége: a naplóíró ember esti magányában létrejött szövegek, azaz a mai nap¹⁸ dokumentálása mögött felfedezhetjük azokat a szövegyszervező megoldásokat és fordulatokat, amelyek megerősítenek az alábbi feltevésben: a privát történetek bizonyos formában mégis nyilvánosságot követelnek. Kalló Ferenc már a mindennapi események rögzítésének, értelmezésének pillanatában számít arra, hogy szövegeit utólag mások is látják, elolvassák.¹⁹ Nem titkolt szándéka volt, hogy az élete során létrehozott személyes emlékek tárháza majd tanulsággal szolgálhasson az utókornak, hasznos ismeretanyaggá, kordokumentummá válhasson, illetve az őt gyakran felkereső hazai, magyarországi vagy még távolabbi kutatók érdeklődésére méltó lehessen. Felfedezhető az íráshasználat mögötti tendenciózusság, de ez természetesen nem érvényes valamennyi naplótéma esetében. Úgy is mondhatjuk, hogy a saját világának megörökítésére tett kísérletei nem teljesen függetlenek a feléje irányuló külső érdeklődéstől. A bejegyzésekben kapcsolatrendszerének sokszínűségéről győződhetünk meg, amely elsősorban az alapmesterségének, azaz a sírkőfaragásnak köszönhető, de a közösségi életben való aktív részvétele, írástudásának közösségi hasznosítása (felkérésre vagy saját kezdeményezésre írott alkalmi versek), elismert tánctudása, helytörténeti krónikás szerepe egyértelműen hozzájárult kapcsolathálójának látványos kiszélesítéséhez.

Személyes életvezetésének, családjá és rokonai történeteinek rögzítésén túl Kalló Ferenc Inaktelke múltjának, jelenének, helytörténetének ismerője és dokumentálója is volt, a lokális hagyományok, szokások írásban történő megörökítésére vállalkozott, gyakran a klaszszikus szokásleírás mintákat, a bevett szerkesztési fordulatokat követve (pl. táncalkalmak, lakodalom, temetés, lokális történetek, közösségi események írásbeli reprezentációja).

A Kalló Ferenc íráshasználatát, írásszokásait bemutató részben a temetési szertartást követő sírkőállítás keretében aktivizált szövegtípus kontextusaira, a különböző idősíkokban azonos funkciót betöltő sírfelirat/köszöntő/búcsúztató műfaji metamorfózisára sze-

17 A település szélén fekvő Kalló-kúrián főmolnárként dolgozó apai nagyapja 1942-ben hunyt el.

18 A „mai nap” rituális értelmezéséről bővebben lásd Keszeg 2003.

19 *Figyelem, Figyelem! 1978. február 25. szombat este 10 óra 40 perckor halt meg Apámuram, Balázs Márton, ki született 1900-ban, december 17-én. A meghalásának a bejelentése a Néptanácshoz. Február 26., vasárnapra könyvelődött, és jelentettük, mivel nem lett volna időnk rákészülni a vacsorára is, és minden téren. Hunyadon is nagyvásár volt hétfőn, s az idegeneket akadályozta volna a temetés.*

retnék rávilágítani. Ez a műfaji játék az élettörténeti interjúk elemzése, a sírköves füzetek áttekintése, illetve az epitáfiumok közelebbi vizsgálata alapján bontakozik ki. A helyszíni terepélmények kezdeti fázisában bizonyos mértékben már úgy tekintettem a sírköveken olvasható szövegtípusra, mint amely terjedelmi és tartalmi kritériumok alapján beilleszthető az általam korábban összegyűjtött erdélyi búcsúztató-szövegrepertóriumba. A vizsgált inaktelki halottbúcsúztatók, az egyént reprezentáló narratív szövegek nem hangzottak el szóban vagy énekelve a temetési szertartás keretében. Funkciójuk meghatározó közegét tehát nem az oralitás, hanem az írásbeliség, a szöveg láthatóvá tétele, egy specialista általi megírása majd kivésése jelentette.²⁰

Ebben a kontextusban a megválaszolandó kérdések valójában a szövegek formai, tartalmi és funkcionális sajátosságaira vonatkoznak, ezek részletesebb kibontásában érhetőek tetten. Milyen adatok és bizonyítékok állnak rendelkezésemre, hogy műfaji kérdésekben egyértelmű következtetést lehessen megfogalmazni? Az írásbeli megőrkítésben kedvet lelő egyén hogyan tekint saját tevékenységére, milyen attitűdök válnak megragadhatóvá az írás használatáról és a megőrzött kéziratanyagokról való gondolkodása alapján? A Kalló Ferenc által temetési köszöntőként definiált, kőbe, márványba vésett biografikus szövegek mennyire értelmezik át vagy írják felül a folklorisztikai szakirodalom eddigi eredményei alapján keretbe zárt műfaji meghatározást? A halott búcsúztatására vonatkozó lokális emlékezet, pontosabban a köszöntő kontextusának, történetiségének, helyi megítélésének rekonstruálása nélkül van-e relevanciája az említett metamorfózisnak? Műfaj történet szempontjából lehet-e jogosultsága annak a kísérletnek, hogy az oralitásban tiltásra ítélt biografikus szöveget, amely a kőfaragó munkájának köszönhetően kikerül a közösség terébe – és ezáltal a *köszöntő* funkcionálisan *sírfeliratnak* tekinthető –, az értelmezés során halottbúcsúztatóként definiáljam?

Kalló Ferenc naplójegyzeteiben gyakran történik utalás a sírkövekre vésett szövegek befogadására, közösségi értékelésre. Fontosnak tartotta írásban rögzíteni munkájának elismerését, de az élettörténeti interjúkban is többször kihangsúlyozza, hogy *szerették az emberek, nagyon szerették* [amit szövegíró-kőfaragó-kőművesként megvalósított]. Ezek a terjedelmes biografikus narratívumok csak az Inaktelkén felállított síremlékekre kerültek fel,²¹ a kéziratanyagban található sírköves füzetek, azaz a *megalkuvásra, sírköcsinálásra* vonatkozó forrásanyag nem tartalmaz hasonló verses mellékleteket.

20 Fontosnak tartom megjegyezni, hogy 2001. január 6-án, Varga Gy. János Náni inaktelki kurátor halálesetének részletes leírásakor ezt a bejegyzést olvashatjuk Kalló Ferenc naplójában: Én magam is rákészülttem egy rövid köszöntőmondatra, mivel gondoltam, hogy igen pusztá lesz annak a sok népnek a részvételének és jelenlétének az ideje alatt, hogy ne ismertesse senki az értékét, létét és múltját, nagyjából kissé legyen teljesítve, hogy ne távozzanak el elégedetlenül. Ezzel vége. Az idézett naplórészlet szerint Kalló Ferenc látszólag nem vett tudomást az akkor már több mint harminc éve érvényben lévő egyházi tiltásról. Valószínűnek tartom, hogy maga a kurátorság – mint fontos egyházszolgálati tisztség –, bátorította fel a naplórót arra, hogy a hivatalos rituális forogatókönyvtől eltérően, személyesen búcsúzzon el az elhunyttól. Arról nem jelenik meg további tudósítás, hogy ez a rövid köszöntő valóban elhangzott-e a kurátor temetésén, de a szándék egyértelműen, implicit módon világít rá arra a közösségi konszenzusra, hogy a halotról való beszélésnek, a személyes életút felidézésének megkülönböztetett szerepe van. A később kőbe vésett (vágott, carcolt) sírfelirat terjedelme meglepően rövidebb az inaktelki epitáfiumok átlagos hosszúságához viszonyítva.

21 További települések, amelyek temetőjében Kalló Ferenc sírköveket állított: Bogártelke, Argyas, Bánffyhunad, Egeres, Farnas, Gorbó, Gyalu, Gyerővásárhely, Gyurkuca., Jákótelke, Jegenye, Kiskapus, Kolozsvár, Körösfő, Középlak, Mákó, Melegföldvár, Meregyó, Nádasdaróc, Nagypetri, Nyárszó, Pányik, Románánadas, Sárvasár, Szászfenes, Sztána, Szucság, Tamásfalva, Torda, Türe, Váralmás, Zsobok. Települések, ahonnan a felhasznált anyagokat (márványlap, gránitlap, mozaik stb.) beszerezte: Nagybánya, Piski, Magyarvista, Kolozsvár, Méra.

A sírkövet megalkudni, megalkudtuk a sírkövet azt a dialogikus gazdasági folyamatot jelöli, amelynek keretében az elhunyt közeli hozzátartozói a specialista rendelkezésére bocsátották a szükséges információkat: a halott nevét,²² születési, elhalálozási adatait, családi állapotát, esetenként a halál okát, a közeli hozzátartozók megnevezését. De a megalkuvás során²³ mindezek mellett egyeztettek és írásban rögzítették a technikai kivitelezés részleteit, a felhasználandó anyagokat és mintákat, a munkadíj összegét, valamint kifizetésének részleteit is. A sírköves füzetek vagy a különálló lapok tartalmazzák tehát a kivésendő betű szerinti árszámítást, a sírfelirat és a sírkőállítás értékének részletes, pontos kimutatásait.

A személyes, szóbeli megalkuvást, majd az információk sírköves füzetbe történő rögzítését követően Kalló Ferencnek gyakran volt szüksége a síremlék kivitelezésére vonatkozó kiegészítő adatokra is. Naplóberegvezései között olyan levélszövegeket olvashatunk, amelyeket valószínűleg a más településen élő megrendelőinek küldött (biográfiai adatok pontosítása, fénykép használata a sírkőn,²⁴ technikai kivitelezés részletei, a helyi gyakorlatra való rákérdezés). Az alábbi levélrészlet alapján a páros élet időtartamának feltüntetésére vonatkozó kérdése mellett betekintést nyerhetünk egy dialogikus munkafolyamatba is, amelyben nemcsak a megrendelővel partneri viszonyban lévő specialista körültekintő javaslatai tárulnak fel, hanem azon igyekezete, alkotói szándéka is láthatóvá válik, hogy az elhunyt érdemeinek (pl. *tehetsége az énekléssel kapcsolatban*) maradandó, méltó emléket állítson:

[...] légy szíves, közöld Ágival, vagy írd meg, hogy a sírkőre szokás nálatok a páros életet felírni vagy nem, mert előtte vagyunk. [...] én óhajtanám megemlíteni a feliratba a nagy tehetségét az énekléssel kapcsolatba, azért foglaltam bele. De ha nem látnátok jónak az elején, akkor tennék a hátuljára egy kis lapot, és arra írnök, ezekről igen sokat gondolkoztam. Az elejére 15 sor fér el, írd meg a véleményeteket, ezt a két példányt írtam, egyik amit te írtál. Válasszatok belőle, írd meg, mit tegyünk, mit vegyünk ki, vagy mit változtassunk meg. id. Kalló Ferenc.

2012 júliusában, a második gyűjtőt során Kalló Ferenc és felesége, Erzsébet otthonában megmutattam a temetőkertben fölállított síremlékekről készült fényképeket. Érdeklődéssel nézték, kommentálták (pl. felváltva beszéltek el a vasutasként dolgozó kurátor tíz évvel korábbi tragikus halálesetét). A fényképek láttán az elhunytakhoz fűződő történetek, személyes kapcsolatok elevenedtek fel emlékezetükben. Az akkor 89 esztendő Kalló Ferenc meggyengült szemével már nem láthatta a sírfeliratokat, de amikor felesége felolvasta a

22 Az 1962. május 21-én elhunyt Kalló Ilona sírkövén a hivatalos polgári név mellett a közösségben használt becenév kétszer is megjelenik: *nyelvünkön Babi volt az ő ékes neve; Itt pihen jó anyád, Babi, sőtét sírba*. A sírjelek szövegének megszerkesztésére vonatkozó konvencióktól való hasonló eltéréssel, informális névváltozati megoldással a kiválasztott szöveganyagban nem találkoztam.

23 A sírfeliratokkal kapcsolatban Keszeg Vilmos hangsúlyozza, hogy az epitáfiumnak ökonomikusnak, explicitnek kell lennie; továbbá kiemeli: „Technikai kivitelezése pedig esztétikai szándékokat követ (betűtípus, -méret, -szín, a szöveg felületeken való elhelyezése, emblémával való kiegészítése), és a sírfeliratok általában két generációs genealógiai struktúrát örökítenek meg. Ennek gyakorlati funkciója van: a szöveg a halott személyét és a halottkultust végző, vállaló élőket nevezi meg.” (Keszeg: 2008: 319.)

24 A többnyire bádoglemezrel fedett síremlékeken gyakori az elhunytak egyéni vagy páros (férj-feleség) fényképének feltüntetése. A grafikai reprezentációs motívumok sorában a rózsá, a szomorúfűz, valamint az indafűzér dominál. Kalló Ferenc naplójába másolta be a Budapestről kapott alábbi levelet a sírkőre kerülő fényképről: 1977. szeptember 7. *Kedves Feri Bátyám! A mellékelt kottából, kérem, a bekeretezettet a kép alá tenni. Azt hiszem, így jól fog kinézni a sírkő hátulja. A kép nagyon szépen sikerült. Igazán, a kis Kalló Pali János. Szép a tekintete s bájos az egész arca. Hadd nézzen így vissza örök időre mindenkire, aki elmegy vagy megáll a sírja előtt. Én csak október elején tudnék elmenni, örülnék, ha ott tudnék lenni a sírkő felállításán. A Pali családját is szívőből üdvözlöm s minden jó ismerősnek köszöntésem küldöm. Szeretettel kíván jó munkát Z. tanár bácsi, Budapest, 1977. szeptember 7. (naplóberegvezés)*

neveket, ő azonnal rávágta az adott személy halálának pontos adatait, körülményét. Kiváló emlékezőképességéről gyakran megbizonyosodtam a vele való találkozások, beszélgetések során. Egyetlen elejtett adattöredék vagy kulcsszó terjedelmes információáradatot indított el emlékezetében.

AZ ÍRÁSHASZNÁLAT MINT CSALÁDI (ANYAI) ÖRÖKSÉG

Édesanyja, Kalló Mártonné Gál Ilona 1901. június 16-án született Inaktelkén, és 1973. január 17-én hunyt el. A naplójegyzetekben többféle változatban, ismételten előfordul az *Anyám sírkő írása* című tervezett sírfelirat részlete:

*Kitolta a napot hosszú éjjelekkel,/ a lámpavilágnál kibágyadt szemekkel.
Gépje asztalára hajtotta le fejét,/ úgy pihentette meg a kimerült szemét.
Sok emléket hagyott két keze munkája,/ külföldre jutott szép cifra bujkája.
Szeretettel volt ő az egyháza iránt,/ lelkipásztorára áldásokat kívánt.
Az Isten házába szeretett eljárni,/ csengős szép szavával az Urat dicsérni.
Sok köszöntőt és búcsúztatókat írt,/ Úgy konfirmálásra mint az esküvőre,
sok elhunyt halottaknak végtiszteletükre.
A földi pályáját ő már leszaladta,/ végül nemes lelkét az Úrnak átadta.*

Az inaktelki református temetőben felállított családi sírkőre, édesanyja halálát követően a fenti szöveg bővített változata került fel, az idézett verssorokat megelőzi a következő betoldás:

*Göröngyös és harcos volt az életútja,/ Hogy mit küzdött s fáradt, azt csak Isten tudja.
Istentől megáldva oly sok tehetséggel,/ Több szaktudással és jó képességgel.*

Kalló Ferenc különös gonddal őrizte az édesanyjától örökölt kéziratokat, a különálló lapokra írt alkalmi köszöntőket, halottbúcsúztatókat. A halványuló ívek tartalmát²⁵ átmásolta, sírkőfaragói munkája során inspirálódott anyja szövegeiből, mintaként használta fel az évtizedek múltán felértékelődött családi szöveghagyatékot.

Kalló Ferencnek az édesanyjáról, Kalló Mártonné Gál Ilonáról szóló írásos feljegyzései, szóbeli narratívumai a példaképnek tekintett személy kivételes tudásáról, műveltségéről, munkabírájáról szólnak. Az édesanyjától örökölt képességeiről többször is említést tesz, és az adott kontextusban fokozatosan nyilvánvalóvá válik, hogy az írás használata, az írás és az írott szó szeretete köti össze kettejük életpályáját. Az ihletforrásnak, az írni tudás egyenes ágon történő örökítőjének tekintett Gál Ilona biográfiája több alkalommal is előtérbe kerül fiának naplófolyamában. Emlékének megörökítése nemcsak verses formában valósult meg (számára két halottbúcsúztató is készült: *Halotti búcsúztató Gál Ilonának, Temetési köszöntő Gál Ilonának*), hanem a naplósorozat terjedelmes bejegyzései között is kiemelt helyet foglal

²⁵ *Harangszentelési köszöntő: szerzője Gál Ilona. Lemásolta Kalló Ferenc, 1958. február 15-én. Vagy a 25 versszakból álló köszöntő: Rác Pista János Sajbás részére elbúcsúztató halotti köszöntő, szerzője Gál Ilona, lemásolta Kalló Ferenc, 1956. december 10-én. Menyasszonyi kibúcsúztató: 1954. május 16., Jakab Kati részére. (Kalló Ferenc kiegészítése: Kispetri születésű leány, Darócon tartózkodott – Kalló Ferenc, 1956. december 10-én).*

el. Ez a naplóban regisztrált, rövid biográfiákból építkező, akár évente ismétlődő folyamatos emlékezésforma²⁶ az elhunyt családtagok, közeli hozzátartozók emlékének megörökítési módjában is tetten érhető (pl. nagyszülei, szülei, testvére, kortársai, helyi lelkész stb.).

A genealógiai keretbe ágyazott élettörténetből – a szóbeli interjúk történetfüzereiből – kibontakozik, hogy az írás használata a családban anyai ágon öröklődött. Kalló Ferenc anyai dédapjának hagyatékából is megőrződött néhány szöveg:

De viszont annak is vót már olyan tudása, hogy maradt valami írása meg, és olyan jó szálkás írás, mint szokták mondani, olyan kézi írás.

Az írásról, valamint a kéziratos szövegek, sírfeliratok kontextusairól folytatott beszélgetéseink kiindulópontja édesanyjához kapcsolódik. Egy 1940-ben megjelent kiadványban közzétették Gál Ilona köszöntőjét is, amelyet az Inaktelkéhez közeli Egeresen mondott el fia, az akkor tizenhét éves Kalló Ferenc: „A költemény szánva volt vitéz Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország főméltóságú kormányzójához. Tekintve azonban, hogy a kormányzó úr főméltósága Egeres községbe nem érkezett meg, elmondattott a bevonuló honvédség vezetője előtt a szerző fia által.” Kalló Ferenc édesanyja 39 éves volt, amikor megjelent nyomtatásban az Észak-Erdélybe bevonuló magyar csapatok egeresi köszöntésének szövege, és fia visszaemlékezése szerint már húsz évvel korábban, 1920-ban nagyapja sírkövére ő fogalmazta meg az epitáfiumot. Tudását nemcsak a helyi közösség, hanem a szomszédos települések lakói is igénybe vették: menyasszonyi *kibúcsúzókat* írt Kispetribe, Gyerővásárhelyre, Nádasdarócra, Bogártelkére.

Gál Ilona kivételes tehetségét fia következőképpen magyarázza: *Akkor anyám [...] fejlesztette magát. Mer ha érzi az ember magába, hogy a tudás jó ki, akkor ösztökéli maga-magát. De akibe nincs meg az adottság, az nem lehet. Születési adottságok vannak. Amikor felkérték, hogy rövid határidőn belül szöveget írjon a lelképásztor kibúcsúzására, Gál Ilona válasza ez volt: Ezt nem lehet könnyen megírni, én magamba kell legyek csak, és időt kell hagyjak ennek, kell gondolkozzak jól.* (idézi Kalló Ferenc)

Külön hangsúlyt kap a szövegek létrehozójának identitása, státusa is: Gál Ilona falusi asszonyként ír, az Erdély-emlékkötet szerkesztőjének kiegészítése szerint: „*Írta Gál Ilona, Inaktelkén, egyszerű falusi, földműves, magyar református asszony.*” Naplójában, szóbeli visszaemlékezései során Kalló Ferenc is gyakran kihangsúlyozza a példaképnek tekintett anya autodidakta módon szerzett tudását, nem szerepszerűen végzett írásgyakorlatát, szembeállítva a falusi környezetben alkotó, szövegeket létrehozó népi verselő egyszerűségét, alázatos magatartását mások hivalkodó viselkedésével.

Kalló Ferenc naplójegyzeteiben gyakran visszatérő motívum az alkotó anya (írás, varrás) alakjára vonatkozó reflexió: *És sok halottnak írt ő köszöntőket, amellyel végbúcsút vett a kis falu népétől, s felemlítve az egyénnek az életkörülményét.* A folyamatos naplóvezetés teret biztosított Kalló Ferenc számára, hogy az édesanyja halálakor, annak ravatala mellett

26 Figyelem! Figyelem! 1973. január 19-én, pénteken hajnalban, fél 4 órának híja volt 2 perc, amikor meghalt Anyám, sajnos, szomorú, de megtörtént. Most meghalásának egy éve, s oly hamar leszaladt az idő. A temetés vasárnapra esett, talán mintha szándékosan halt volna meg pénteki napon, hogy vasárnap legyen a temetése, minthogy nagyon de nagyon ki is érdemelte a nagyobb mennyiségű néptömeget, ami meg is jelent az utolsó végtisztelet megadásán. Mert hiszen ő is sok egyénnek volt az utolsó végtisztelet megadásán, és sok szép halottas énekkel dicsérte az Urat, a szép csengős hangjával, és sok halottnak írt ő köszöntőket, amellyel végbúcsút vett a kis falu népétől, s felemlítve az egyénnek az életkörülménye. Visszatérve a temetési napra, az idő sáros volt, de nagyon jeges a vizes helyeken például, a gáti kütnál kellett tartásuk a szekeret, hogy ne forogjon be, és itt a tor alól is nagyon jeges volt. (naplóbejegyzés)

elhangzott hivatalos egyházi beszédmódról is véleményt formáljon, nehezményezve a megtett életpálya fontosnak tartott mozzanatainak elhallgatását:

Továbbá nem említette meg a temetőben lévő sok sírokat, díszítve, a sírköveken lévő feliratokat, amit szintén anyám fogalmazott, és megemlítésre méltó és érdemes lett volna rá. Ezekért a hiányosságokért és nem kielégítő beszédjéért mindannyian meghiányoltuk, sőt Gál Ferenc bátyám is fel volt háborodva, mondvá: hát ha még ennek sem tudott mondani, hát akkor kinek tud még valakinek?

A temetési szertartás lezárását képező naplórészletből megtudhatjuk, hogy a gyászoló család és a közösség részéről megfogalmazódik egyfajta elvárás, egy határozott számonkérés a hivatalos egyházat képviselő, búcsúztatást végző lelkész irányába. Ez a rejtett elvárás konkrétan a halott biográfiájának szerkezetére, tartalmára, nyilvános reprezentációjára vonatkozik, az elhunyt édesanya érdemeinek felemlegetését elmulasztó lelkészt állítva célkeresztbe. Kalló Ferenc sírkövekre vésett verses halotti köszöntőinek, terjedelmes biográfikus sírfeliratainak, az elhunytakról való gondolkodásának, egyéni íráshasználatának ismeretében nem tekinthetjük meglepőnek az édesanyja életpályájának szóbeli megjelenítésére vonatkozó kritikai észrevételeit, a műfajjal, előadásmóddal szembeni elvárásait. Mindez azonban naplójegyzeteinek titka maradt, és nem tarthatjuk valószínűnek, hogy az életpálya nyilvánosan ki nem hangsúlyozott részletei okán konfrontálódott volna az édesanyja temetését végző inaktelki lelkésszel.

Az oralításban nem nyomatékosított személyes tulajdonságok a felállított síremléken, a Kalló Ferenc által megszerkesztett sírfelirat időt állóbb médiumában kerültek nyilvánosságra, de a róla szóló búcsúztatók szövegébe is bekerültek az alábbi motívumok, egyéniségének reprezentatív vonásai: *kiváló feleség és jó édesanyja; keresztyén felebarátnőnk; egyházunk ezen hű asszonya; községünknek egy hű honpolgára; áhítatos szívvel járta templomunkat; szép, erős hangjával dicsérte az Urat; a közérdekeket is hűséggel szolgálta; kis községünk népe többször felkereste, szép köszöntőjével őket segítette.*

Közel negyven esztendő távlatából, az élettörténeti interjúban így értékeli a műfajhoz való egyházi viszonyulást:

Mer a régi pap vót itt, az már 22 esztendeig vót itt, a sztánai pap. Úgyhogy már akkor lemaradt, mert azt mondták, hogy is mondjam én, odakerült a dolog, a papoknál is vótak – ők is csak emberek, ugyebár –, és van olyan tehetségű pap, hogy nem sokat ád arra, hogy hogy búcsúztassa el. Elmondja úgy, mind ahogy elmondaná egy másik ember, s el van intézve. Vagynak olyan papok, akik érzésből osztán, mint-hogyha tőrokonsága lett volna, vagy például még meg is lepődik ő maga is, úgyhogy sok értelme van ennek a dolognak, ha az ember boncolja.

A műfaj általános egyházi betiltásának lehetséges okairól elmélkedve megjegyzi:

Vót egy-egy jó köszöntő, és sok azt mondta, hogy nem ért annyit a pap beszédje, mint amennyit ért a köszöntő. Ez a fülebe ment a papoknak. Osztán azt számították és azt számítják, hogy ők tanították ezt a szakmát, s mikor ámment mond, legyen vége. Ő fejezi bé, bé van fejezve. Ne jöjjön más.

Amíg Inaktelkén szokásban volt a halottbúcsúztatás, a helyi kántorok számára többnyire Gál Ilona írta meg a terjedelmes szövegeket a műfaj szóbeli formájának egyházi betiltásáig:

Anyám sokat írt, nem keveset. Még élt. De osztán meg is szűnt. Meg is szűnt. Ő is írt, és az akkori kántorok mondták el. Két kántor vót itt, fiatalember, de sokszor leírta anyám nekik, mert ők magiktól nem tudtak komponálni semmit, és osztán vót esetleg anyám a temetésen. Én nem vótam, elfoglalt vótam, s

ő elment, mert rokonság vót, satőbbi. Jaj, azt mondja, fiam, hogy felbosszantott a kántor. Megírom, itt kínlódok a búcsúztatással, s nézd meg, azt mondja, csak elhadarta. Egy cseppet se lehetett megérteni, úgy elfuserálta.

A halottbúcsúztató elhangzásához, rituális előadásmódjához konkrét szerzői elvárások kapcsolódtak, amelyek szerint a gyászoló közösség nyilvánossága előtt elbúcsúztatott személy megérdemelné, hogy a róla szóló, gondosan megszerkesztett biografikus, genealógiai szöveget ne *elhadarják, elfuserálják*, hanem ünnepélyesen adják elő, a temetési szertartás érvényben lévő közösségi normarendszere, rituális forgatókönyve szerint.²⁷ A hivatalos egyház képviselői, azaz a kántorok által kisajátított szövegtípus már-már teherként került be a temetési szertartás kontextusába, szükséges ceremóniai kiegészítőként, amelyet a közösségi elvárásnak engedelmessé megíratnak, de kelleltenül, nem megfelelő módon adtak elő. Az írás helyi specialistája, Gál Ilona által létrehozott rituális, biografikus szövegek egyfajta intézményi kontroll mellett érvényesülhettek a műfaj oralításban elhangzó változatának idejében.

ERDÉLY-REPREZENTÁCIÓ A SZENTENDREI SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUMBAN – A KÉZIRATHAGYATÉK MINT A KALOTASZEGI NÉPI ÍRÁSBELISÉG REPREZENTATÍV PÉLDÁJA

A kéziratos füzeteknek – mint használati tárgyaknak – élettörténete van (Fejős 2003: 87–90). Kalló Ferenc 2013 januárjában bekövetkezett halálát követően felmerült annak a lehetősége, hogy a gondosan megőrzött szöveg-hagyatékot, a teljes kéziranyagot Karácsony Zoltán néptánc- és népzene-kutató, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa megvásárolja a családtól. Ennek tudatában szerettem volna meggyőzni a szintén sírkőkészítéssel foglalkozó ifjabb Kalló Ferencet és családját, hogy a terjedelmes hagyatékot a kolozsvári székhelyű Kriza János Néprajzi Társaság kézirát-archívumának ajánlják fel a további kutathatóság érdekében, szimbolikus honoráriumért.

Ifjabb Kalló Ferenc és családja eleinte készsége, nyitottság mutatkozott erre a lehetőségre, de a kéziratok áttekintését követően úgy döntöttek, hogy idős Kalló Ferenc hagyatékát mégsem szeretnék elhelyezni a KJNT kézirattárában.²⁸

A Nemzeti Kulturális Alap 2014. évi támogatásának (*Örökségmentő, értékmentő munka megvalósítására a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének elkészítésére*) köszönhetően a már 2006-ban megkezdett erdélyi alapkutatások üteme felgyorsult (Vass 2014: 123–124). A Skanzen muzeológusai és építész munkatársai 2014. április 14–15-én felmérték, majd 2014. május 12–22-én lebontották Kalló Ferenc portáját, ezt követően teher-

27 „Az 1984-ben folytatott gyűjtésem alkalmával tapasztaltam, hogy a kántor által énekelt énekeskönyvi búcsúztató nem váltotta ki azt a hatást, amit a közösség, főleg az idősebbek elvártak.” (Kriza 1993: 22.)

28 A választott kutatási téma szempontjából releváns szövegtípusokat (sírfeliratok, alkalmi versek, a búcsúztatóként felfogott epitáfiumokra utaló naplóbejegyzések stb.), azaz a teljes kéziranyag jelentős részét digitalizáltam, archiváltam és feldolgoztam.

autóra rakták, majd a szentendrei múzeum raktárába szállították.²⁹ A Kalotaszeg néprajzi tájegységet reprezentáló inaktelki porta különlegességét azzal indokolták, hogy „azt Kalló Ferenc, a népművészet mestere lakta családjával. Élete, művészete kiválóan tükrözi a kalotaszegiek sokoldalú, színes, reprezentatív kultúráját.” (Vass 2014: 132.)

A tárgyi örökség mellett Kalló Ferenc szellemi örökségének lenyomata is a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közalapítványának birtokába került. A 168 kötetből álló naplósorozat és a teljes irattár megvásárlása a múzeumi beszámoló szerint azért volt fontos, „mert az illető a népművészet mestere volt, és kimagasló táncstudása mellett rengeteg írott anyagot is megőrzött, melyek népköltészeti szempontból nagyon értékesek, illetve jelentős kordokumentumnak is számítanak” (Vass 2014: 138).

2003. augusztus 20-án a magyarországi Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma *Népművészet Mestere*³⁰ díjat adományozott Kalló Ferenc „Molnár” erdélyi néptáncosnak. A táncstudásáért tíz évvel korábban kiérdemelt *Népművészet Mestere* titulus is szerves részévé válik ennek a szimbolikus értékelésnek, és a néprajzi tájegység múzeumi reprezentálásának indokló motívumát képezi. A Kalló Ferenc halálát követő közel másfél évvel, a családi porta és a kéziratár múzeumi felvásárlása során relevánssá válik identitásának ez a komponense, de további szempontok legitimálják a döntést. Itt elsősorban a populáris írásbeliség szempontjából problematizálható fogalomhasználatra, kategorizálásra utalok: a „népköltészeti szempontból” értékes „kordokumentumok” megkövesedett terminusokként tételeződnek az indoklásban. Az írott életmű, egészet tekintve, műfajilag ennél hangsúlyosan differenciáltabb. Kalló Ferenc egyéni íráshasználata, szövegekkel kapcsolatos attitűdje, az elhunytat megillető, méltó búcsúszövegekhez való ragaszkodása, íráshasználoi identitásának naplóbeli tükre körültekintőbb értelmezésre és kategorizálásra nyújthat lehetőséget.

Kalló Ferenc halálával az intézménybe átkerülő írott szövegek lokális recepciója, használata felszámolódik (a térbe kihelyezett, kőbe vésett biográfiák kivételével),³¹ és kezdetét veszi a tudományos recepció, elindul a szövegekről szóló diskurzus. Kutatók vizsgálhatják, múzeumi látogatók vehetik szemügyre az elsődleges kontextusukból kikerült, féltve őrzött kéziratokat, valamint egyéb privát jellegű dokumentumokat.³²

29 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közalapítványa 2014-ben a következő erdélyi településekről vásárolt épületeket: Balavásár, Köröstárkány, Homoródalmás, Csikmenaság, Gyimesközéplak, Inaktelke, Zabola, Csernátfalu (Vass 2014: 123–142).

30 Az indoklás szerint az 1953-ban alapított Népművészet Mestere-díj egyes alkotások vagy egész életmű elismeréseként azoknak a népművészeknek adományozható állami kitüntetés, akik hosszabb időszak alatt kifejtett munkásságuk során a népművészet területén kimagasló eredményeket értek el.

31 „Több olyan szövegtípus van, amely kihelyezett formában, hosszú időn keresztül tölti be hivatását (emléktáblák, sírfeliratok, szöveges fálvédők).” (Keszeg 2008: 164.) A Kalló Ferenc által kivitelezett sírfeliratokat természetesen nem a közösség jelenlétében végzett temetési szertartás során helyezték ki, hanem néhány héttel vagy akár hónappal is később, a sírkő felállítását és a sírkeret elkészítését követően jelentek meg a helyi közösség kultikus terében. Jan Assmannra hivatkozva Keszeg Vilmos jegyzi meg, hogy az írás az *emlékezet kihelyezésének* egyik formája. Olyan szövegtípusoknak tartja a sírfeliratot, a gyászjelentőt, a templomok feliratait (harangok, bútorzat, textíliák feliratait), amelyek a jövőhöz szólnak (Keszeg 2008: 85).

32 A BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság – Néprajzi és Antropológiai Szakbizottsága és az EME Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya által szervezett *A kolozsvári néprajzkutatás hagyományai* című konferencián, 2015. október 16-án Szűcs Brigitta magyarországi néprajzkutató számolt be Kalló Ferenc kéziratossá füzeteiről.

KALLÓ FERENC TÁNCADATKÖZLŐI SZEREPÉNEK ÉS VERSÍRÓI TEVÉKENYSÉGÉNEK METSZÉSPONTJAI

Kalló Ferenc táncadatközlői szerepéről, táncudásáról részletes leírásokat olvashatunk a táncfolklorisztikai szakkiadványokban, monográfiákban, de alakja a néptáncfesztiválokról szóló tudósításokban is megjelenik.

Karácsony Zoltán kutatásaiból megtudhatjuk, hogy Martin György és Borbély Jolán 1963. december közepétől 1964. január elejéig a kalotaszegi Nádamentén végzett táncfolklorisztikai gyűjtőmunkát, és útjuk során 1963. december 27–28-án eljutottak Inaktelkére is, ahol Kalló Ferenc táncadatközlőjük volt. Martin György Kalló Ferencnek egy táncfolyamatán keresztül mutatja be a legényes strukturális-morfologikus elemzési módszerét, és ez a tánc a *Magyar nép táncművészete* kötetbe is bekerült, amelyből néptáncosok széles köre is megismerhette.

Karácsony Zoltán a kalotaszegi táncosok egyik kiemelkedő alakjaként tartotta számon Kalló Ferencet, akinek virtuóz táncát számos helybeli, illetve a táncházmozgalomban részt vevő fiatal igyekezett elsajátítani, táncmotívumfűzését lejegyezték, és Kalló-figuraként tartja számon a magyar táncfolklorisztika. Karácsony Zoltán tanulmányában kiváló legényes táncosnak tartja a sírkőfaragó Kalló Ferencet (Karácsony 2010a: 60), majd *Az inaktelki figura néprajzi felfedezése* című írásában részletesen beszámol a táncadatközlőre irányuló figyelemről, hosszasan elidőzve Kalló Ferenc táncudásának értékelésénél (Karácsony 2010b).

Az alábbi interjúrészletből egy öniróniával megfogalmazott biográfikus versének keletkezéstörténetéről kapunk részletesebb képet. A szövegnek teret biztosító médium anyaga, használata tűnhet meglepőnek, de jelen kontextus valódi kiindulópontja egy budapesti színpadi táncbemutató során versmondásra kapott felkérés: a magyarországi vendégszerplés szervezőinek nyilvánvalóan tudomásuk volt Kalló Ferenc alkalmi verseiről, íráshoz fűződő viszonyáról, és a néptáncbemutató keretében az elismert inaktelki táncadatközlő szövegalkotói képességeire is szerették volna ráirányítani a közönség figyelmét, talán kuriózumként, ráadásaként:

Például el kellett mondjam a színpadon Magyarországon is, [...] mentünk táncolni Pestre. [...] Pajtába dógozok, hát osztán, hogy mondjam magának, én sokszor mikor, mindig dógozott az agyam, munka közben is, vótak ott deszkavégek kigyululva, s írtam le oda, amit jónak láttam. Tettem be a gyalupad alá. Esszegyült. Egyszer rakom el, mer igen nagy halom vót, s nézem, melyikre mi van írva, hogy ami jó, aztot ne hányjam el. Egyszer látom, nézd meg, te, ez tiszta jó fogalmazás, hát hogy nem szedtem én, esztendőig ott vót:

Leültem székemre, s gondolkoztam rajta,/ hogy lett műhely nékem ez a marhapajta.

Lassacsán rájöttem, mégpediglen arra,/ hogy én lettem benne egyedüli marha.

Nincsen ott a jászol, sem a hídlásdeszka,/ felváltotta helyét a gyalupad s eszterga.

Dógozott mint állat, talán nem emberi / így élte életét idős Kalló Feri.

A kolozsvári Szabadság napilap 2000. augusztus 21-ai számából megtudhatjuk, hogy 2000 augusztusában a II. Szent István-napi Nemzetközi Néptáncfalókozó helyszíne volt Inaktelke is: „A 83 éves Kalló Ferenc maga faragta, alkalomhoz illő köszöntő versét olvasta fel.” Ebben a kontextusban nem a táncadatközlői szerepén van a hangsúly, hanem a korábbi tudósításokban járulékos tevékenységként értelmezett íráskészsége, pontosabban a *versfaragói, népi verselői, népi költői* identitása kerül előtérbe. A „*Szívünk vígsággal...*” – *Táncmulatság a híres Kalotaszegen* rendezvény alkalmával a Szentendre Néptáncgyűttes 2008. június 28-i műso-

rának mottóját Kalló Ferenc től kölcsönözte: „Bölcsnek mondják az öregek, ki vígan éli napjait, esztelen az, ki gondjait, bűjait sorolja. Legyen hát célunk a vígság, a tánc és a jó muzsika.”³³

Kalló Ferenc nemcsak a néptánckutató szakemberek (pl. Molnár István, Karácsony Zoltán, Tötszegi András) filmfelvételein jelenik meg, hanem a vele baráti viszonyban lévő kolozsvári ügyvéd-szenátor, Eckstein-Kovács Péter is felkereste 2007-ben, amikor a Romániai Magyar Demokrata Szövetség európai parlamenti³⁴ választási kampánya zajlott, és a kamerával rögzített beszélgetés felkerült a YouTube közösségi videomegosztó csatornára is. A találkozás regisztrált párbeszédéből megtudhatjuk, hogy az akkor 84 esztendő Kalló Ferenc naponta figyelemmel követi a nagyvilág eseményeit a rádióban és a televízióban: *Magyar vagyok, akarom tartani magamban a magyarságot!* – mondja, majd az ezeréves táncörökségről, hagyományörzészről beszél.

Halálát követően a 2013. február 22. és 24. között Békéscsabán megszervezett XXI. Országos Szóltáncfesztivál résztvevői tisztelegnek emléke előtt:

„A megemlékezés pillanata volt, amikor igazán emelkedett hangulatban, az Inaktelki legényes bemutatója előtt a férfiak hajnali nóta éneklésével tisztelegtek a nemrég elhunyt Kalló Ferenc «Malmi» inaktelki, és Jaskó István «Pitti bácsi» györgyfalvi adatközlő táncosok előtt.”³⁵

Korábban láthattuk már a többféle variánsban megszövegezett sírfelirata példáján, hogy a saját halálára tudatosan készülő egyén alkotói identitásának központi motívumaként az írást és a sírkőfaragást választotta. A naplóbejegyzésekként elszórt epitáfium-részletekben, majd az élete utolsó éveiben emlékezetből újabb füzetbe rögzített autobiografikus szövegben nem találunk konkrétabb utalást a néptánchoz fűződő viszonyára, táncadatközlői szerepére, vagy akár a tánc tudásáért elnyert Népművészet Mestere-díjra. Kalló Ferenc emlékezet-irányító attitűdje mögött, amellyel valójában kijelöli az utókor számára hozzáférhető információk korlátait, az az implicit jelentés húzódik meg, amely szerint az írni tudás, a szövegek létrehozásának képessége felértékelődött. Nyilvánvalóan szelektálni kell a megélt életpálya kiemelt eseményei, teljesítményei közül, és a kitüntetett tevékenység elsősorban az írásbeliséghez kapcsolódik. Kalló Ferenc olyan jellegű tudáshoz, egyéni képességhez ragaszkodott élete alkonyán, amely a kalotaszegi faluban vagy a térségben a tánc tudáshoz képest kevesebbek kiváltsága volt.

A fenti gondolatmenet alapfonalát a következő interjúrészlet adta, amely a kéziratokhoz való kötődéséről, ragaszkodásáról tanúskodik. Annak az embernek a saját kézirat-hagya-

33 Hivatkozás forrása: http://szentendreihirek.hu/szevi/szevi08_26.pdf (utolsó megtekintés ideje: 2015. december 9.)

34 Eckstein-Kovács Péter *Mit gondol az Európai Unióról?* kérdésére adott választát érdemesnek tartom idézni, ugyanis egyéni mentalitásának, sajátos világtérképének lenyomata, amellyel nemcsak az életútját rekonstruáló interjúkban, hanem a terjedelmesebb, elbeszélő jellegű naplóbejegyzésekben is találkozhatunk: *Hát én úgy gondolom magamba, hogy a magyarság már annyira elgyengült, hogy már nem érezte jól magát, gyengének érezte magát a maga erejével kapcsolatosan. Úgy érezte magát, hogy hát kell csatlakozni valakihez, egy erősebb hatalomhoz, mer hát így gyenge, s eldől az ember, ha nincs támasza valahol. És aztán jó indulattal csinálta, és úgy lehet látni, hogy meg vagyunk biztosítva egy kicsit, mert hát nem engedik veszélybe most az európai vezetőség, hogy egyik megtámadja a másikat. Mer ez egy nagy hatalomnak vállott, mint ahogy van Amerika. És nagy hatalomnak vállott, és ki is fejlődött a nagy hatalom Amerikában. Fejűlmulta a földgömbön mindegyiket. És valahogy Európa is erőt veszen ezzel kapcsolatban, hogy hát így tömörítette össze a népet. Mert nem lesz annyi ellentét, gondolásom szerint. Mert hirtelenjébe még van.* (Kalló Ferenc)

35 Hivatkozás forrása: <http://www.parlando.hu/2013/2013-2/Csoda.pdf> (utolsó megtekintés ideje: 2015. december 4.)

tékához való bensőséges viszonyáról, aki éjszakákat töltött egy-egy sírfelirat megszóvegezésével, vagy hetekig gondolkodott a felkérésre írott alkalmi verseken, írásban emlékezett meg őseiről, számolt be családjáról, közösségéről és mindennapjairól, aki az archiválásra külön szekrényt ácsolt, és a tisztaszobában őrizte sárguló füzeteit:

Felföldi László mikor Vistába járt, eljött ide meglátogatás végett hozzám. Odavót az unokám kocsival, s jött az a bogárteklis is, jött osztán, s itt elbeszélgettünk. Hát mutogattam itt az írást, nézegeti, s belémricskol ebbe az én irataimba, fejül vót ez az ízé, így ne, megfogott vagy hármat, s odaadja Felföldi úrnak, no, azt mondja: – Vigye el eztet! Resteltem mondani, hogy ne, bocsánatot kérek, hát osztán nehogy elveszzen ez. Resteltem mondani, nem mondani való. Elvitte. Fél betege vótam magamba. Most került vissza csak egy hete. De visszakerült.

Mentalitásának, identitástudatának meghatározó sajátossága az őt felkereső, vagy vele bármilyen kapcsolatban álló értelmiségiekhez, néprajzi gyűjtőkhöz, az *egyetemet végzett* emberekhez való viszonyulása. Büszkeséggel állította, hogy egy tanárt sohasem tegezne. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben is oktató, vele baráti viszonyban lévő református lelkészt *professzor úrnak* szólította. Önmagával szembeni legfontosabb elvárása volt, hogy előszóban vagy írott szövegei révén megfeleljen, megállja a helyét a tanultabb emberek előtt. Az élettörténeti interjúban gyakran tett említést alkalmi versei létrejöttének kontextusára, a templomban (pl. konfirmáció, református világtalálkozó, lelkipásztor iktatása stb.), falunapok alkalmával, egyéb helyi vagy közösségi eseményen felolvasott szövegeibe fektetett munkájáról. A szellemi kihívásként megélt, hivatásként fölfogott versírói szereptudatának külső értékelését, szövegeinek recepcióját, a közösségi visszajelzéseket naplójegyzeteinek megsárgult lapjai őrzik. Ezek a bejegyzések egyértelműen pozitív kicsengésű kritikákról vagy közösségi megítélésről tanúskodnak, és a specialista alkotói identitásának, önértékelésének megkonstruálásában is jelentős szerepük volt.

Élettörténetének gyakran visszatérő motívuma az önerőből megszerzett tudás, a szellemi, tárgyi, technikai ismeretanyag autodidakta módon való megszerzése:

Én magamtól kellett kialakuljak ennyire. [...] Sokat kellett küszködjek nagyon. De nem tanított senki. [...] Magamtól kellett elinduljak. Én azt is megtanoltam magamtól, nem mástól, senkitől se.

Naplójegyzeteiben részletes leírásokat olvashatunk a különféle kisiparosi mesterségekről, alkalmazott technikáiról, tudásának eredményeiről, az általa művelt bognár, kőműves, kádár, ács, fafaragó, sírkőfaragó, betűvágó, gazdálkodói tevékenységekről.³⁶ Tudásának, íráskészségének eredetéről többször tett említést az élettörténeti interjúk során is. Kiemelkedő, öröklött képességei autodidakta módon szerzett gyakorlati ismeretekkel, technikai tudással társultak. Az összesen hét osztályt kijárt Kalló Ferenc elemi iskolájának első négy osztályát magyar nyelven, majd a következő hármat románul végezte el.

Az elhunytakról szóló narratív természetű tudása emlékezetben tárolódott, és többnyire megtapasztalt helyzetekhez, ismert személyekhez kötődött. A közösségről való tudásának, információinak aktivizálódását a haláleset hozta előtérbe. Ezt az ismeretalmat a búcsúztatóírás révén textuális formába öntötte, majd láthatóvá tette az inaktelki temetőkert nyilvános terében. Kalló Ferenc sírfeliratai ilyen értelemben kőbe vésett biografikus szövegek, az

36 „Ágyúöntők, ötvösmesterek, bádgosok, fejfa- és sírkőfaragók, varró- és hímző asszonyok számára az írás technikai jártasságot feltételez” (Keszeg 2008: 163). Kalló Ferenc anyai nagypapjától tanult meg számolni, és az elemi iskolába már alapos számtantudással indult. Ezt az inaktelki kollektívizálás kezdetén a bizottság tagja volt, és írástudása, számtani jártassága miatt könnyvelőnek is megakarták választani, de az állami gazdasági tiszttség betöltésére nem vállalkozott.

elhunytak életpályáját megjelenítő, narratív sémára épülő történetek, amelyek a lokális kommunikatív emlékezet részét képezik.³⁷ A halotti szövegeknek teret biztosító sírjelekről összességében elmondhatjuk, hogy igényes kivitelezésük, megmunkálásuk révén a Kalló Ferenc által felállított sírkövek kiemelt helyet foglalnak el a térség kulturális örökségének tárházában.

A SÍRFELIRATOK SZERKEZETE ÉS A KIHELYEZETT SZÖVEGEK TÁRSADALMI ÜZENETE

Az alábbiakban a halálról szóló szövegtípusok, a *halottbúcsúztató* és a *sírfelirat* általános összehasonlítását szemléltetem terjedelmi, funkcionális, tartalmi (motívumok), szerzői és rituális (a temetési rítusban elfoglalt hely) kritériumok alapján. Terjedelmi szempontból a sírfelirat rövidebb, gazdaságosabb szövegtípus, amelynek alkalmazkodnia kell a rendelkezésre álló felületi korlátokhoz. Ezzel szemben az oralitásban elhangzó, felolvasott vagy énekelt halottbúcsúztató terjedelmesebb; a temetkezési szokásokról tudósító néprajzi, folklorisztikai szakirodalom gyakran számol be a szövegek szerzőjének terjedelmi szempontú honorálásáról, az egyes versszakok pénzben vagy egyéb gazdasági javakban kifejezett értékéről. A temetési szertartás kontextusát tekintve a halottbúcsúztató a szertartásirányítás, a búcsú, a biográfia, a genealógia, a meditáció, a végrendelkezés, a halott nyugalmanak befolyásolása, valamint az emlékéllítés motívumaiból nyeri funkcionálisitását (Keszeg 2002: 223–229). A grafikus reprezentációjú sírfelirat általában a biográfia, a genealógia, a meditáció, a halott nyugalmanak befolyásolása, az emlékéllítés funkciót tölti be.

Mindkét szövegtípus szerzője egy felkért specialista, aki rendszerint a gyászoló családtól származó információk alapján készítette el a halottról, valamint az előkről, élőkhöz is szóló végleges szövegváltozatot az állandósult szövegformulák, nyelvi klisék, stilisztikai és retorikai fordulatok, biografikus motívumok felhasználásával.

A sírfelirat alapvető funkciója a *biográfiai* (és ezen belül *genealógiai*) *funkció*, illetve a *halott nyugalmanak befolyásolása*. A kutatás során kiválasztott és lejegyzett 54 feliratszöveg terjedelmi szempontból is változásokat mutat: az összesen mintegy 50 000 karakternyi szövegből átlagosan 1000 karakternyi jutna egy-egy sírfelíratra, de a skálán egyaránt találunk rövidebb és hosszabb szövegeket is. Terjedelmi szempontoktól függetlenül a szövegek szerkesztési elve, felépítettsége kötöttséget, következetességet mutat: rövid bevezető a halottról (születésének, halálának időpontja, a családban betöltött szerepe, a betegség-motívum, haláleset részletezése), hozzátartozók felsorolása, majd következik a záró rész a halott nyugalmanak biztosító formulákkal, ritkábban az állítatók nevével.

Leggyakrabban a nagybetűkből kivésett feliratszövegekkel találkozunk, a kisbetűs írásmód ritkábban fordul elő az inaktelki temetőben. Általánosan elmondható szövegterjedelmi sajátosság, hogy az elsőként elhunyt családtag biográfiája hosszabb, látványosan nagyobb felületet foglal el a sírjel elő- és hátlapján is. A kiválasztott inaktelki felirat-minta alapján elmondható, hogy a 20. század második felében a férfiak korábbi elhalalozásának

37 „A helyi társadalom tagjainak a történelemben való szerepeltetése révén a történelem jelentős mértékben perszónifikálódik.” (Keszeg 2008: 350.) A helyi épített örökség részét képező sírjelek a megjelenített biografikus narratívumoknak köszönhetően túlmutatnak önmagukon, saját anyagságukon: az emlékezet médiumaként szolgálnak, és a 20. századi inaktelki életpályák megjelenítésével teszik személyesebbé, megragadhatóbbá a megélt történelmet.

időpontja 2/3-ad arányú volt a nők elhalálzásához képest: az 54 elhunyt közül a család első halottja 36 esetben férfi és 18 esetben nő volt. Ezzel is magyarázható a férfiakról szóló szövegek hangsúlyosabb jelenléte, a férfiak státusának, a családban és a társadalmi hierarchiában betöltött szerepének megjelenítése, a maskulin életpálya gyakoribb reprezentációja. A sírjelet állítató hozzátartozók³⁸ megrendelésére és beleegyezésével megörökített sírfelirat több részletben került ki a nyilvános térbe. A temetőben látható jelenlegi vizuális szövegesség magában sűríti a családtagok elhalálzási történeteit. A legelső elhunyt számára lefoglalt emlékezési felület legtöbb esetben minimális szövegteret biztosított a család következő halottja számára, így a biográfiából gyakran csak a legszükségesebb információk kerültek fel a későbbi családtag neve mellé (elhalálzás időpontja, együtt leélt évek száma). Legtöbb esetben a férj halálát követően felállított családi sírjel az állítatók között sorakoztatja fel a feleséget (a gyerekek mellett), de néhány évvel vagy évtizeddel később a feleség nevét is ott találjuk, beékelve a férj tragikus haláláról (munkabaleset, gépek okozta halál, hirtelen, váratlan halál, erőszak áldozata stb.) szóló biografikus narratívumok kontextusába. A sírjeleken megörökített történetmondás tehát nem egyidejű, és elsősorban a férfiúi életpálya reprezentációjának, megörökítésének eszközeként funkcionál, az előzőekben ismertett statisztikai arányoknak köszönhetően.

Az írás helyi specialistájának nem jelentett különösebb gondot a megdöbbentő, hatáskelető, tragikus halál-képek megalkotása sem. A sírfeliratok felépítettségét, motívumait vizsgálva megbizonyosodhatunk arról is, hogy Kalló Ferenc a halált okozó tragikus eseményekről többnyire tárgyyszerűen, elfogulatlanul, részletekbe menően tudósít, a biografikus szövegek középpontjában a szokatlan, váratlan, halált előidéző körülmények állnak. Az 1968. július 27-én elhunyt Kalló Erzsébet sírfelirata tartalmazza azokat a halálhírt kísérő lokális keret-történeteket is, amelyeket éppen a tragikus haláleset váltott ki, hozott forgalomba:

*Egy szomorú napnak gyászos reggelébe,/ elment otthonából szépen öltözködve,
Ez az eltávozás volt számára a végső,/ mert egy gyilkos autó jött a messziségből,
Amely mint a héja, ki áldozatát leste,/ vadul rácsapott és az útszélén megölte.
A rossz hír gyorsan jött a mi kis falunkba,/ mindenki megrendült, könnyeit hullatta.
Elsőnek futott fia és kedves férje,/ szemük kisírva s szívök összetépte.
Keserves sírással sietve szaladva/ odaértek és ott volt kedvesük meghalva.
Holttestét kocsira téve, hozták őtet haza,/ sírva zúgott a haragnak szomorú bús hangja
Mire haza értek a mi kis falunkba, / falunk népe várta könnyeket hullatva.
Midőn a gyászkocsi beért az udvarba,/ férje összeesett magáról nem tudva.
Édesanyja szintén meg is akart halni,/ nem bírta bánatát szívében hordozni.
Kalló Erzsébet volt az ő szép neve,/ értékessé tette őt a szelídsége.*

Keszeg Vilmos a betegség-motívum kapcsán említi az alábbi műfajokat: „Az életpályát megjelenítő biografikus narratívumok törvényszerűen térnek ki a betegségekre. [...] A sírfelirat, a gyászjelentő, a halottbúcsúztató olyan genealógiai műfajok, amelyek óhatatlanul tartalmazzzák a betegség-motívumot.” (Keszeg–Czégényi 2010: 433.) Az 1974. november 27-én elhunyt Fazakas Kador Katit *egy könnyebb betegség vitte kórházba*, és az 1975-ben felállított sírjének hátoldalán közel 20 sorban olvashatunk részletes tudósítást betegségről, amely

38 A sírkövet és a sírfeliratot megrendelők számaránya is a fentiekben bemutatottak szerint alakul: leggyakoribb záróformulák sorrendben: *E sírkövet emeltette felesége. E sírkövet emeltette felesége és gyermekei. E sírkövet emeltette férje. E sírkövet emeltette férje és gyermekei. E sírkövet emeltették bánatos szülei.* A síremlék elkészítésének folyamata a megalkuvással kezdődött, amelynek dokumentumai, precíz árszámításai, vázlatrajzai, a kifizetés részletei a kőfaragó és versíró specialista kéziratrában maradtak fenn.

a tragikus eseményhez vezetett. A feliratok szövegében a betegség-motívumhoz a következő állandó jelzők kapcsolódnak: *hirtelen, könnyebb, nagy, sírig kísérő, nehéz, gyógyíthatatlan, komoly, rövid, sok*. Ifj. Kalló Pali 1977-ben kivésett sírfelirata:

*A kaolin-vállalat küldte Nagybányára,/ de egy nagy betegség őtet megragadta.
A kórházba került, jobban lett, s hazajött,/ a szülői háznál egy pár hetet töltött.*

A kiválasztott szövegekben meglepően gyakran előforduló motívumok a halál medikalizációjához kapcsolódnak. A kihelyezett betegség-történetekben az *orvos, orvostudomány, kórház* többnyire olyan kontextusban kerül megemlítésre, amelynek a szövegíró által sugallt implicit tanulsága így fogalmazható meg: a gyógyíthatatlan beteg az orvostudomány kudarca. *Orvosi tudomány már meg nem menthette; Orvos takarta le az ő halott arcát; Gyógyulást keresve bízott orvosokba,/ de a gyógykezelés nem menté meg őtet,/ élete közepén elhagyta e földet; Gyógyíthatatlan betegség tette őt a sírba,/ menekült volna, sokat járt orvoshoz s kórházba.*

Az Inaktelkéhez közeli városok (Bánffyhungyad, Kolozsvár) orvosi intézményeiben elhunytak köbe vésett biográfiája kiemelten foglalkozik a meghalás helyszínével, az otthoni közösségtől távol bekövetkező tragikus eseménnyel. Úgy tűnik, hogy ennek a távolságnak, az idegen környezetnek a felemlegetése egyfajta értékítélettel is párosul. Akit nem családja körében, saját otthonában ér a jó, *kegyes halál*, hanem az *orvos takarja le az arcát*, valamilyen módon a közösség visszafogadó gesztusaira szorul. A holttestnek a kórházból, az idegen térből való hazaszállítása felkavarja a közösséget; halálának kontextusa közbeszéd tárgyává válik, és ezt tükrözik vissza a sírjeleken megörökített halál-történetek is, amelyek a közösség kollektív gyászáról, megrendüléséről tanúskodnak.

Az inaktelki sírjeleken előforduló pozitív emberi tulajdonságok egyaránt vonatkozhatnak az elhunyra, valamint a hátramaradott családtagokra is. Összességében megállapítható, hogy a genealógiai felsorolásban, amelynek keretében leggyakrabban az elhunyt egyes szám első személyben búcsúzik a családjától, közeli rokonaitól, gyakrabban fordulnak elő minőségjelzős szerkezetek, mint az elhunytól szóló biografikus bevezető részben. A Kalló Ferenc által létrehozott szövegekben jelentős hangsúlyt kap az előkről forgalmazott pozitív kép; szembetűnő az idealisztikus családi kötelek, az általánosan elfogadott életeszmény reprezentálása. Funkciójukat tekintve ezek az élőkhöz szóló, búcsúzó, végrendelkező szövegrészek a megbékélést, a korábbi sérelmek feloldását, a megbocsátást hivatottak szolgálni. A sírjelekre vésett halotti szövegek létrehozásakor fontos szövegszervező funkciója volt a specialista emocionális, érzelmi érintettségének, az elhunythoz és a gyászoló hozzátartozókhoz fűződő kapcsolatának is. Ennek a (közelebbi vagy távolabbi) viszonynak bizonyos szintű fokmérője lehet az is, hogy az elkészült szövegek alapján mit tudhatunk meg egy-egy elhunyt szociális helyzetéről, rokonai kapcsolatairól, foglalkozásáról, betegségének, halálának körülményeiről.

A Kalló Ferencsel folytatott beszélgetések, valamint a halottkultusz általa létrehozott szövegtípusának funkcióira, közösségi fogadtatására való rákérdezések egy közös történet lenyomatai, amelyek a terepre kiérkező idegen előzetes feltevéseit, meglévő terminológiai rendszerét árnyalják, döntik meg vagy értékelik át. Az írást használó személlyel folytatott párbeszéd egy közös nyelv megkeresésének kísérlete, amelyben saját világának történetei elbeszélhetővé válnak, a köbe vésett emlékezet kontextusai feltárulhatnak.

Nem elhanyagolható gazdaságantropológiai szempont, amely jelen értelmezés kereteit meghaladná, hogy anyai ágon öröklött tehetsége, íráskészsége, az elmúlás emberi arcának megjelenítése, az egyéni életpályák iránti fogékonysága, köbe vésethető tudása nemcsak kö-

zösségi megbecsülést, tekintélyt, hanem egyben biztos megélhetést, kisiparosi egzisztenciát is jelentett Kalló Ferenc és családja számára a 20. század második felében.

Keszeg Vilmos az aranyosszéki temetési szöveganyag vizsgálata során jegyzi meg, hogy „az utóbbi két évszázad során a temetési szertartás és a halottra való emlékezés expanziója történt meg, s ebben nagy szerepet játszott az oralitás mellett az írásbeliség előretörése” (Keszeg 2004: 231). Következtetése a 1999–2000-ben minden aranyosszéki falura kiterjesztett gyűjtés értelmezésekor: „Az utóbbi évtizedek halottbúcsúztatói rendre teljesen elszakadnak a nyilvános temetési szertartástól. [...] A versek nagy példányszámban kerültek nyomtatásra és szétosztásra. [...] Az énekvers szövegverssé majd prózai szöveggé alakul át. Az akusztikus szöveg hovatovább vizuális, olvasható, megtekinthető szövegtárggyá válik, akusztikus környezetből, a temetés eseményéből a holttest közeléből más tárgyi környezetbe, a leszármazottak életébe tevődik át” (Keszeg 2004: 218–219).

A szerző által regisztrált jelenség áttételesen az inaktelki temetési szöveghagyomány esetében is érvényesnek tekinthető. Kalló Ferencnek határozott elgondolása volt arról, hogy a megváltozott körülmények között, a temetési szertartás rituális búcsúszövegére vonatkozó egyházi szabályozásokat és tiltásokat túlmenően egy adott szövegtípus segítségével milyen módon lehet megadni a végtisztességet faluközössége elhunyt tagjainak, eltávozó kortársainak, vagy ritkább esetben a környékbeli falvak elhunytjainak. A korábbi orális szöveghagyomány³⁹ ismerete révén, valamint egyéni döntéseinek, íráshasználatának köszönhetően az általa kihelyezett inaktelki biografikus történetek vizuális, olvasható, megtekinthető szövegtárggyá váltak, többségük pedig betöltötte a klasszikus halottbúcsúztató szövegfunkcióit: búcsú, biográfia, genealógia, meditáció, végrendelet, a halott nyugalmanak befolyásolása, emlékéllítés (Keszeg 2002: 240). Ezzel is magyarázható a klasszikus, rövidebb epítáfiumoktól lényegesen eltérő terjedelmük, tartalmuk, szerkezetük. A családi (anyai) örökségként értelmezett írás ritualizált viselkedés volt Kalló Ferenc számára az előkészületekkel, a papírra vetés szellemi erőfeszítésével, az elhunytak biografikus emlékezetének megkonstruálásával, valamint a sírjeleken végzett technikai kivitelezés részleteivel együtt.

SZAKIRODALOM

Fejős Zoltán

2003 Tárgyak az időben In: Uő: *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 83–92.

Karácsony Zoltán

2010a „Figurás szemben.” A kalotaszegi legényes kettes előadásmódjáról. In: Könczei Csongor (szerk.): *Az erdélyi magyar táncművészet és táncudomány az ezredfordulón. II.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 57–104.

39 Kríza Ildikó a 23 évvel korábban megjelent monografikus munkájának előszavában írja a műfaj elterjedtségére vonatkozó kvantitatív jellegű megjegyzést: „A néprajzi szakirodalom eddigi eredménye szerint a legtöbb búcsúztatót Erdélyből, főleg Kalotaszegről ismerjük. Csete Balázs, Nagy Jenő után Vasas Samu közlései azt bizonyítják, hogy a temetésnek szinte korunkig része a búcsúztatás.” (Kríza 1993: 12.)

További következtetése a szövegtípusokhoz fűződő közösségi ragaszkodásról tudósít: „Vasas Samu szíves közléséből tudjuk, hogy a búcsúztatás még az 1980-as években is élt Kalotaszegen. Az egyházi tiltások ellenére a búcsúztatás iránti igény megmaradt, mert fontosnak tartják az így kifejezett érzelmeiket, az elhunytak a faluban betöltött szerepének hangsúlyozását.” (Kríza 1993: 30.)

2010b Az inaktelki figurás néprajzi felfedezése. *Folkszemle*. 2010. január. Elérhetőség: http://www.folkradio.hu/folkszemle/karacsony_inaktelkifiguras/index.php (utolsó meglátogatás ideje: 2016. május 12.)

Keszeg Vilmos

2000 Szövegtípusok, szövegfunkciók és íráshasználat az aranyosszéki temetési szertartásban. In: Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Magyar Néprajzi Társaság – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 131–164.

2002 A halott biográfiája: lázadás a névtelen halál ellen. In: *Uő: Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. (Ariadné Könyvek.) KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 205–256.

2003 A „mai nap” mint rítus és mítosz. *Tabula* 6. (2) 189–216.

2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia*. I – II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. (Néprajz Egyetemi Jegyzetek, 3.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Keszeg Vilmos – Czégényi Dóra

2010 Korok, kórok, kontextusok. In: *Uők (s.a.r.): A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók*. (Emberek és kontextusok 4.), Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 423–435.

Kriza Ildikó

1993 *Felsőnyéki halotti búcsúztatók*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Mohay Tamás

1994 *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken*. (Dissertationes Ethnographicae, 10.) Budapest.

Vass Erika

2014 Az Erdély épületegyüttes kapcsán végzett kutatás 2014. évi eredményei. In: Bereczki Ibolya – Nagyné Batári Zsuzsanna – Sári Zsolt (szerk.): *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 26. Szentendre, 123–142.

MEMORIE BIOGRAFICĂ DĂLTUITĂ ÎN PIATRĂ – EPITAFURILE ÎN VERSURI DE PE MONUMENTELE CIMITIRULUI REFORMAT DIN INUCU

Lucrarea vizează inscripțiile funerare, epitafurile compuse și dăltuite în monumentele funerare de specialistul Kalló Ferenc din localitatea Inucu (jud. Cluj), în contextul oralității și scripturalității populare. Această tradiție funcționează ca o formă a memoriei culturale, textele scrise și dăltuite în piatră imortalizează atât viața defunctului cât și mediul său social, aceste monumente din partea a doua a secolului al XX-lea au devenit patrimoniul comunității locale ca o formă a istoriei sociale locale.

A BIOGRAPHICAL MEMORY CARVED IN STONE. FUNERAL POEMS BY FERENC KALLÓ IN THE CALVINISTIC CHURCHYARD FROM INUCU

The purpose of this paper is to present funeral poems as *official documents* carved on tombstones in the village Inucu (Cluj county) by stonemason specialist Ferenc Kalló, and the list of deceased local people as a *personal document* compiled by the carver between 1930 and 1975. This tradition functions as a form of cultural memory: the texts written and carved in stone capture the life of the deceased and his social environment. By the end of the 20th century this tradition became the heritage of the local community, a form of local history.

KÉPEK

1. Temetési menet Inaktelkén (Kalló Ferenc balról a második koporsóvivő)

2. Az inaktelki református temető

3. Varga Gy. János Náni és felesége, Tárkányi Kati síremléke

4. Kalló Ferenc szülei (Kalló Márton Molnár és Gál Ilona) síremlékének hátlapja

5. Fazakas K.P. János és Fazakas K.P. Erzsébet síremléke

6. Fazakas K.P. Katalin síremlékének hátlapja

7. Kalló Erzsébet síremlékének hátlapja

8. Gergely János Nánika síremlékének hátlapja

9. Kalló Ferenc és felesége, Kalló (szül. Balázs) Erzsébet

10. Kalló Ferenc által készített könyves és kéziratos szekrény az inaktelki lakás emeleti tisztaszobájában